

graffiti

Наталка СНЯДАНКО

 графіті

КОМАШИНА ТАРЗАНКА

 CF FOLIO

Наталья Сняданко
Комашина тарзанка (збірник)

«Фолио»

2009

Сняданко Н. В.

Комашина тарзанка (збірник) / Н. В. Сняданко — «Фолио», 2009

Коли подружня пара, яка переживає напружений період стосунків, вирішує зупинитися на ночівлю у розташованому посеред густого лісу готелі, вона ще не знає, наскільки сильно це змінить її життя. Стосунки між двома людьми часто схожі на тонку тарзанку, натягнуту між двома берегами стрімкого потічка, впасти з якої настільки ж нескладно, як і дістатися з кінця в кінець...

© Сняданко Н. В., 2009

© Фолио, 2009

Содержание

Комашина тарзанка	5
Це трапиться згодом	18
Як з'явився Сарон	22
Пітагорас	25
Систематичне пригадування	29
Потреба дистанції	36
Читання	38
Кінець ознакомительного фрагмента.	39

Наталка Сняданко

Комашина тарзанка (збірник)

Комашина тарзанка

Повість

– Дідусь помер. Збила машина, – сказала в трубку мама і від'єдналася.

Сарона стояла посеред супермаркету з візком, забитим продуктами, які збиралася сьогодні завезти на село, бабі з дідом. Вона ніколи не вмiла вчасно відреагувати на повідомлення про смерть, і їй завжди було трохи незручно, коли в таких випадках на очах інших сльози з'являлися швидше, ніж у неї. Зараз на думку теж спадали чомусь самі дурниці. Вона нерішуче зупинилася і застиглим поглядом вдивлялася у спину товстої тітоньки перед собою, яка спершу довго й уважно вивчала вміст полиць із низькокалорійною їжею, а потім розвернулася і звично покидала у візок солодкі напої, джеми, шоколадні тістечка, чіпси, консерви та інше, від чого Сарона на її місці стрималася б. Та і на своєму стримувалася. Потім вона втратила тітоньку з поля зору і почала уважно роздивлятися заплутану мапу острівців свіжих слідів на щойно вимитій прибиральниці підлозі, вологі смуги на якій швидко висихали. Запах миючого засобу, яким користувалася прибиральниця, був неприємним, і Сарона з недоречною старанністю намагалася пригадати, який саме це засіб, а одночасно картала сама себе за такі недоречні думки.

Потім їй пригадалося, як дід возив їх на ожину, шестирічну Сарону і двох молодших сестер. Мама на літо завжди відправляла їх до бабусі в село. Дід тоді нещодавно купив «Волинянку» і дуже тішився, що тепер може проїхати у таких місцях, де будь-яка інша машина застрягне. І хоча в машині було тільки два сидячих місця спереду, проблему було вирішено за допомогою додаткових табуреток, які совгалися по салону під час руху. Щоб не впасти з них, треба було триматися руками за спеціально поприкріплені дідусем до брезенту шкіряні ремені. Підкидало дуже сильно, але всі мужньо терпіли і ніхто не плакав. Особливо складно переїздили доволі широкий рів, яким було перегороджено вулицю через дві хати від дідової з бабою оселі. Напевно, цей рів має якийсь надзвичайно важливе господарське значення і його неможливо засипати, навіть частково, аби машинам легше було проїздити, бо він зберігся у первісному стані й досі. Сарона щоразу виходила з машини перед тим, як їхати через рів, але жодного разу їй не вдалося зробити цього, не вдаривши дна машини. Взимку земля біля рову не замерзала, а влітку там завжди було болото. Коли дід вперше переїздив через рів не на ровері, а на «Волинянці», він сміливо вїхав у нього на повній швидкості, і Сарона боляче гримнулася головою об задні дверцята машини.

– Шо там, гальорка? – озирнувся дід, коли рів залишився позаду. – Всі живі? Ну і рихт. У танку ще не так трясло, але війну вигралисьмо. Поїхали далі.

Вони їхали не дуже далеко, але вузькими лісовими стежками, через болото і ями, поміж низько опущеними гілками дерев, тож про танк згадати довелося ще не раз. А потім нарешті приїхали у заповідник, де дід мав знайомого лісника, і вийшли з машини, бліді, з позатискуваними губами, які так і не випустили назовні ситний бабусин сніданок, вдихнули ранкового лісового повітря і раптом побачили, що під ногами немає нічого, крім ожини. Ягід було стільки, що вони закривали собою навіть листки. Сарона ніколи раніше, та і потім, не бачила такої кількості ожини одночасно, у перший момент вона стояла закам'яніло, як зараз, посеред супермаркету, і дивилася кудись поперед себе, а якісь несуттєві, другорядні деталі раптом зосередили на собі всю її увагу. Вона уважно спостерігала за павуком, який непоспі-

хом переповзав із листка на її ногу, час від часу завмираючи на місці, ніби теж задивлявся на ясні ожинники. Потім її погляд прикипів до листка на дереві, синюваті пухирці на якому просвітлювалися на сонці і нагадували розмальовану невправною дитячою рукою контурну карту. Сонячні промені не скрізь пробивалися через густі хащі і вихоплювали то з одного листка, то з іншого поодинокі краплі роси, які раптом спалахували, і здавалося, що на них, мов на уламках гірського кришталю, раптом з'являються багатокутні грані і таємничі надщерблення, які так само загадково зникають, варто лише сонцю посвітити з іншого боку. А тоді подивилася на свіжу пляму від яєчні на холоші давно не праних дідових штанів із відстовбурченими колінами. Сестри Сарони вже квапливо збирали ожину, жменями запихаючи до рота солодкі ягоди, чорний сік з яких випорскував з-поміж пальців і густими смугами стікав аж до ліктів і по шиї, а вона все ніяк не могла отямитися від раптової і незвичної гостроти переживання моменту, усвідомлення своєї присутності тут і зараз, яке не має нічого спільного ні з тим, що відбувалося досі, ні з тим, що станеться далі. І це відчуття замкнутості у межах миті, яка швидко і невпинно минає, заважало рухатися, примусило зацікавитися і поволі вбирати в себе найдрібніші деталі всього, що вдавалося зафіксувати, щоб потім перетворити цей епізод на один із найбільш яскравих дитячих спогадів. Вона боялася порушити цю випадкову і дуже тонку гармонію відчуттів і обережно дихала, ніби поряд із метеликом, готовим знятися і полетіти геть.

Поки вони наїдалися до оскоми, а потім наповнювали ожиною кілька відер на варення і наливку, дід замислено дивився поперед себе і зосереджено куриє. А потім раптом показав рукою кудись у просіток поміж кущами, звідки сонце пробивалося косими променями, які, здавалося, можна вхопити в долоню.

– Дивіться, туткайво, не, деє правіше, за тим он деревом, є правдивий центр Європи, – сказав дід і посміхнувся, задоволений собою, а потім додав, ніби остаточний аргумент, який не потребував жодного додаткового підтвердження. – Наука доказала, – і випустив дим зі своєї саморобної файки.

Робити файки діда навчив друг-партизан у п'ятдесятих, коли він разом із більшістю односельчан переховувався у довколишніх лісах. Друг був гуцулом і невдовзі загинув. На згадку в діда залишилася файка, зроблена другом, але ту файку він куриє рідко і зберігав у серванті, і це була єдина дідова річ у цьому царстві найцінніших, на думку бабці, речей – келишків до горілки, горняток від кількох недобитих сервізів і святкових тарілок із квіточками, обведеними блискучими лініями, схожими на люрекові стрічки.

Діти тоді ще були занадто малі для розмов про центр Європи, і Сарона згадала це лише кілька років тому, коли бачила документальний фільм, у якому журналісти об'їхали понад тридцять таких центрів у різних країнах Східної Європи і всюди якийсь упевнений у торжестві науки дід показував вирізку з районної газети, де все було написано. А кілька старожилів у тлі переконано кивали головами, мовляв, так, так, все правильно, ми підтверджуємо – центр Європи, він тут, у нас, єдиний і непорушний, які можуть бути сумніви?

Мама Сарони виховала чотирьох дітей. Батько багато років тому поїхав на заробітки за кордон, звідки надсилав їм листівки та гроші. Дитячі спогади Сарони, пов'язані з батьком, схожі на старі світлини, зображення на яких з кожним роком стають все більш розмитими і вицвілими, зате чіткішають і сильнішають запахи, що їх вбирає папір, а багаторічний пил додає цим запахам ще чогось горіхового вологого. Запах свіжоструганого дерева міцно в'ївся в батькову шкіру, одяг, волосся, а найсильнішим чомусь був на шиї, справа, ближче до передпліччя, ніж до щоки. Коли Сарона обіймала батька, обережно торкаючись носом дводенної щетини, їй завжди здавалося, що скалки позалазили у пори батькової шкіри і тому запах такий сильний, вона уважно оглядала шию і комір сорочки у пошуках таких скалок. Запах батька був приємним і неприємним водночас, поєднував випари давно не митого чоловічого тіла, сморід міцних цигарок та потяга, в якому батько кілька діб їхав додому. Сарона добре пам'ятає бать-

ків погляд у момент, коли він вперше відчиняє двері після довгої відсутності, погляд теплий і водночас зляканий – поки його не було, діти так сильно вирости і розмовляють із ним стримано ввічливо, як із чужим дядьком. Його присутність у їхньому щоденному житті небажана і зайва. Його роль – уявна, вони звикли, що батько є, але він десь далеко, такий, яким хочеться його бачити, а не такий, яким є насправді. Втомлений і роздратований, йому заважає дитяча біганина і галас, він дратується через подряпини на побіленій під час минулого приїзду стіні, відтоді минув уже майже рік, але він не думає про це, лише нарікає, що фарба потріскалася і пооблітала, на ній повно відбитків брудних дитячих долонь і слідів від олівця, яких мати марно намагалася позбутися перед батьковим поверненням. У житті його дітей і дружини за цей рік трапилося чимало таких же невидимих для нього змін, він усвідомлює це і ще більше нервується через подряпану стіну.

Він намагається підпорядкувати їхнє життя власному ритму, вимагає від матері носити йому обід на таці, а дітям забороняє пустувати, поки вранці відсипається. Їхні розмови за обідом часто проходять у штивній атмосфері, бо діти не знають, як себе поводити з батьком, а він не знає, про що розмовляти з ними. Вони шепочуться з мамою на кухні, розповідають їй останні шкільні новини, намагаються не галасувати у своїй кімнаті і щоранку питають, коли вже батько нарешті знову поїде. Аби вони не помічали його розгубленості, він ховає її під напускною суворістю, постійно підкреслює, що приїхав на відпочинок, який йому, як годувальнику сім'ї, потрібен більше, ніж іншим, тож усі повинні поводитися належним чином.

Сарону обурює така батькова поведінка, тоді вона ще не розуміла, що за цим стоїть. Її обурюють його сварки з матір'ю через гроші, які, на його думку, ніхто в сім'ї не вміє заощаджувати, дорікання за понижені дітьми речі та занедбану господарку, через інші дрібниці. Але батько ніколи не згадує під час цих сварок свого страху перед майбутнім, у якому можуть трапитися які завгодно жахіття, найгіршим із яких батько чомусь вважає те, що він може втратити свої непевні закордонні підробітки, з яких вони зараз живуть. Він лише час від часу повторює матері, що їм не вдасться «підняти на ноги» стількох дітей, хоча і не пояснює, що саме вкладає у зміст цієї загадкової формули, і це звучить як погроза їм, як щось, у чому він не винен, хоча і намагається цьому запобігти. Ніколи не згадує батько і про якусь ще глибше тамовану і незрозумілу йому самому розгубленість, підозру, що його життя минає не так, як повинно, і водночас небажання зізнаватися у тому, що він не знає, як саме повинно минати життя. Цей страх перед відсутністю певних і чітких правил гри, до яких він звик на своїх нехитрих роботах, коли все за тебе вирішують інші, а тобі залишається лише нарікати на їхню несправедливість, недалекоглядність, невміння оцінити тебе належно і побачити перспективу. Страх показати себе дружині і дітям такого, яким він є насправді – слабким і невпевненим ні в чому, адже таким він може бути їм не потрібен, бо йому здається, що вони шукають у ньому певності і сили, яку він вдаватиме, доки зможе, і ніколи не наважиться визнати, що матрина спокійна покора і невибагливість насправді виявилися набагато мудрішою життєвою стратегією, аніж його уривчаста і непослідовна гра в авторитарність.

Мати мовчки все вислуховує і не заперечує, а коли Сарона згодом висловлюватиме своє обурення, мати лише коротко відповідатиме:

– Він живе в іншому світі. Йому нас не зрозуміти.

І напевно, саме це мовчазне і покірне ігнорування найбільше бісило батька. Можливо, йому було б легше, якби мати сперечалася з ним, доводила його неправоту, намагалася щось пояснити, але вона просто не реагувала на нього, сприймала як погоду, на яку немає сенсу ображатися чи навіть звертати увагу, все одно нічого не зміниться.

На заробітках батько займався ремонтами і багато працював зі столяркою. Він привозив додому м'які іграшки яскравих кислотних кольорів. Саме такі кольори були перемішані із сірістю брудних вулиць та давно не ремонттованих будівель маленького містечка, де вони жили з матір'ю. Громадського транспорту тут майже не було, а їхню стареньку машину батько мамі

не довіряв, і вона слухалася цієї заборони навіть тоді, коли дітей стало четверо, а батько з'являвся додому все рідше. А потім поміняв країну заробітків, і їздити та дзвонити йому стало занадто дорого. Через відсутність транспорту вони майже не ходили до садочка, матері було складно волочити малюків через усе місто. Взимку діти часто хворіли, застуда передавалася від старших до молодших і затягувалася на місяці.

Сароні подобалося хворіти. Була особлива затишність у тому, щоб прокинутися, коли захочеш, а потім довго розглядати намерзлі за ніч крижані лабіринти на віконних шибках і тішитися, що не мусиш пірнати у напівморок і незатишну мутнувату сірість зимового світанку.

Сарона любила позависати у такому проміжному стані напівпрокинутості або напівзасинання, коли находило приємне розслаблення і віддалені та нереальні плани наближалися на відстань простягнутої руки і зручно розташовувалися на кінчиках пальців, поверталися в різні боки та виставляли напоказ свою досяжність і здійсненність. Ясна річ, що більшість із цих планів та обіцянок видавалися їй такими реальними тільки в ту єдину мить і ніколи більше, а деякі взагалі забувалися відразу ж. Але було так приємно не відчувати жодної відповідальності за здійснення напланованого, за неминуче у ході кожного будування планів ігнорування своїх бажань у той, майбутній момент. Було просто чудово не відчувати страху, що коли доведеться все це виконувати, то ніякої радості вже не буде, а залишиться лише нудна і обтяжлива рутина. Ця непередбачуваність своїх власних бажань у майбутньому є головною небезпекою всіх планів і може зіпсувати задоволення навіть від найприємнішого, якщо, заплановане заздалегідь, воно потім відбуватиметься невчасно. Так трапляється не завжди, але страх перед тим, що так може трапитися, позбавляє радості. І тоді спочатку треба пережити тривожне очікування запланованого і побоювання, що все буде не так, як хотілося б, а потім лише полегшення, якщо все пройде гаразд. І ніякої бурхливості, яка супроводжує зазвичай лише вияви спонтанних, не планованих заздалегідь емоцій. І тільки в момент повільного прокидання, або такого ж неспішного засинання цього вдається уникнути, тоді все довкола стає можливим і приємно необов'язковим. Сароні так хотілося, щоб можна було ніколи не переходити нечітку межу, яка відділяє плани від мрій, щоб можна було завжди зберігати за собою можливість у будь-який момент забути про заплановане як про стару іграшку і не відчувати докорів сумління за власну необов'язковість.

Напевно, цей дискомфорт через відчуття провини навіть за необов'язковість, яка ще не трапилася, а лише може трапитися, мав би відігравати роль специфічної компенсації за хаотичну безвідповідальність, з якої часто складається щоденне життя, – думала вона собі, ліниво розправляючи складки на ковдрі, – безвідповідальність, на яку неможливо вплинути, коли заплановане не виконується через випадковий збіг обставин, але це все одно не позбавляє ні докорів сумління, ні відчуття дискомфорту від необхідності планувати далі з усвідомленням, що все знову може так само безуспішно провалитися. Мабуть, можна розглядати це і як іронію над самою схильністю до планування, схильністю впертою попри щоденне підтвердження необґрунтованості цієї впертості. І якщо вже бути зовсім точним, то це відчуття відповідальності само по собі не менш абсурдне, ніж звичка планувати щось у майбутньому, про яке неможливо мати жодної певності, навіть у тому, що воно взагалі настане. Таке щоденне доведення самій собі тотальної абсурдності існування переважно ставало завершальним моментом Сарониного прокидання, а інколи і засинання. Їй подобалося постійно аналізувати власні і чийсь вчинки і роздуми саме з точки зору їх тотальної абсурдності, яка, з іншого боку, може виявитися доречністю і логічністю вищого порядку, збагнути який неможливо, можливо хіба інтуїтивно відчути і повірити, що саме так і повинно бути.

Найбільш чіткими у спогадах Сарони про батька були клітки з кріликами, біля яких вони часто сиділи разом і годинами розглядали журнали з порадами догляду та облаштування таких кліток. Тоді Сарона знала про кріликів усе – як часто їх потрібно годувати, скільки наливати

води, як чистити клітки, і те, що біля них обов'язково щодня потрібно посидіти, бо по-іншому вони відчуватимуть себе самотніми і нікому не потрібними. Так вважав батько. Сарона любила сидіти і спостерігати за метушнею у клітках.

Це було в якомусь зовсім давньому, попередньому житті, коли ще ніхто не їздив на заробітки, а Сарона з батьками жила в селі разом із бабусею та дідусем. Батько мав кулінарну освіту і працював у їдальні сільської школи. Але робота була важкою, платили за неї небагато, і через деякий час на сімейній раді було вирішено, що доцільніше використовувати сильні батькові руки у власному господарстві. Можливо, якби батько і далі цілими днями пропадав на роботі, а бабця залишалася єдиною повноправною володаркою свого господарського царства, все склалося б інакше, і вони все життя прожили б разом із бабцею, а батько нікуди б не їздив. Але бабця, як і всі селяни, з підозрою ставилася до будь-яких нововведень, і її консервативні уявлення про способи ведення господарства занадто сильно відрізнялися від новаторських ідей батька, аби існувала хоча б найменша можливість уникнути конфлікту.

Батько майже відразу почав розбудовувати господарку різними екзотичними на той час елементами. Насамперед розвів кріликів та нутрій, до яких бабця спершу теж поставилася підозріло, але досить швидко змирилася, відчувши вигоду від цього м'ясного і хутряного бізнесу. Хоча потай бабця і далі продовжувала вважати це заняття «новомодними вибриками», бо, на її думку, м'яса все одно було значно менше, ніж зі свині, а мороки – більше. Ще важче бабця звикала до дивного присмаку зятевого густого варення з цілих волоських горіхів, такого несхожого на посполитий смак її яблучного повидла, до штруделів з яблуками, які зять пік на свята, і бабця ревниво спостерігала за тим, що їх з'їдають значно швидше і з більшою охотою, ніж її власні пляцки, важке забите тісто яких було перемашене маргарином або повидлом. Її дратував запах сушеного любистку на горищі і було дивно щоранку спостерігати, як зять витрачає майже годину на догляд численних вазонків із базиліком на підвіконнях. Здається, саме базилік став причиною одного з перших фундаментальних конфліктів між бабцею і батьком. Вона спершу приглядалася до зятя і терпіла, як звикла терпіти чоловіків, яких вважала істотами слабозвинутими і ненадійними. Додавання до страви чогось, окрім солі, перцю і цукру, не викликало у неї захоплення, але любисток на горищі і в зупі вона ще стерпіла. Напевно, так само, зіптивши зуби, вона стерпіла б і базилік у салаті, але зять зробив грубу тактичну помилку, і хоча помилка ця була несвідомою, його провини в очах бабці аж ніяк не зменшувала. Він висадив ні до чого не потрібний, на її думку, базилік у вазонку, куди вона сама попередні висіяла розсаду на помідори. Тут уже бабця не витримала, і вибухнув скандал, але оскільки він був першим, обидві сторони повели себе досить стримано. Тато вибачився, хоча нічого не знав про помідори, бабця промовчала, бо насправді хотіла приховати від усіх свою чергову спробу підкорити цю примхливу розсаду.

Помідори були слабким місцем бабчиного городництва, бо, попри всі старання, їй так ніколи і не вдалося зібрати урожай. Тобто якісь зелені або напівзогнілі помідори вона збирала щороку, потім вони довго лежали на підвіконні, а тоді бабця закручувала їх у слоїки і вперто виставляла на стіл, хоча їсти їх ніхто не хотів. Але рік за роком бабця відмовлялася повірити в те, що якісь таємничі сили, а можливо, банальна кліматична непристосованість, шкодять їй помідорам, і старанно висаджувала розсаду по вазонках, а потім кущики помідорів на грядки. Якби замість цього вона посадила цибулю, до вирощування якої мала справжній талант, то обов'язково отримала б рясний врожай. З цибулею в бабці ніколи не траплялося проколів. Якогось дня вона виходила на двір, зупинялася на мить у задумі, а потім приймала рішення – сьогодні. І того ж дня сіянку треба було висадити на грядки. У сусідів, які садили на день раніше чи пізніше, нічого не сходило, або сходила половина, цибуля гнила або висихала в землі, їй шкодили несподівані дощі, відсутність дощів, приморозки чи спека. А в бабці цибуля завжди була зразковою і на базарі продавалася за найвищою ціною. Але перемоги над самою цибулею бабці було замало, як кожна сильна натура, вона звикла ставити собі надзавдання

і вперто добиватися успіху. Помідори були надзавданням бабусі досить довго. Сароні навіть здається, що бабця і досі потай висаджує розсаду в той самий вазон, але розсада вперто не сходить.

Того року, який став останнім у житті під одним дахом батьків і бабусі, у вазонку прийнявся базилік, а не розсада. Бабця не сказала нічого, але затаїла на зятя образу.

Потім настав період довготривалого перемир'я, під час якого бабця уважно стежила за кожним кроком зятя, чекала, аж поки він скоїть щось справді нечуване, і тоді всі побачать, що вона таки мала рацію у своїй неприязні, яку відчувала до нього з самого початку, і навіть не змогла б точно сказати чому.

Момент настав, коли різали свиню. Зять уже не вперше брав участь у цьому священнодійстві, яке відбувалося двічі на рік, що свідчило про досить заможне, як на тодішні уявлення, життя. І бабця оцінила його кулінарну вправність, адже він не лише зміг замінити різника, якого раніше завжди доводилося запрошувати і платити йому, а й міг заколотити свиню одним точним ударом, тоді як різник рідко приходив зовсім тверезий, і одного разу свиня навіть вирвалася у нього із ножом у серці і побігла подвір'ям зі страшним вереском, розхлюпуючи дорогоцінну кров. Саме у цей момент на сходи ганку вийшла тоді ще зовсім мала Сарона, й осліпла від болю свиня мало не збила її з ніг.

У батька таких проколів ніколи не траплялося. Він миттєво вціляв у серце, а потім вправно виконував усі наступні маніпуляції. Зливав кров у вичищену до блиску мідницю й обережно заносив цей цінний продукт до літньої кухні. Крові мало вистачити не лише на кров'янку з гречаною кашею і смаженими шкварками, напхану в усі вцілілі кишки і запечену в брайттурі, а й на сальцесон у літрових банках, чаклувати над яким дозволялося лише бабці. Зять витягав і розплутував кишки, заливав окропом спорожніле свиняче черевце, на морозі пара з нього виходила густа, схожа на туман, здавалося, з неї зараз матеріалізується джин і попросить усіх присутніх загадати бажання. Сароні хотілося торкнутися руками голови або свіжообсмажених ратиць, але було страшно, здавалося, що свиня смикнеться і важко зітхне в агонії. Потім батько відчищав од слизу промиті від випорожнень кишки та ковбасянки, віртуозно орудуючи тупим боком ножа. Його рухи були швидкими і вправними, а бабця ревниво поглядала на його пальці, бо раніше тонке мистецтво відчищення кишок було доступне лише їй.

І поки усі решта дорослі, а потім і Сарона, які на той день перетворювалися на підсобних помічників і позбавлялися права голосу, мовчки різали дрібними кубиками сало і перетоплювали його на шкварки або на смалець, зять займався високою логістикою і розподіляв м'ясо – краще на рулети, гірше – на ковбасу, невеликий шматок полядвіці – на недільні відбивні.

Бабця потроху звикла до присмаку любистку, який він додавав до м'яса, хоча і далі вважала, що без цього можна було б обійтися. Зять був єдиним, крім бабці, хто до глибокої ночі зберігав енергійність і хороший настрій. Адже м'ясо потрібно було чимшвидше переробити, щоб воно не зіпсувалося. І от, десь під вечір, наставав найважчий момент, коли роботи залишалося все ще багато, а сили ні в кого уже не було. Вчадівши від випарів перетоплюваного на печі сала, сиділи на порозі літньої кухні осоловілі коти, яких сьогодні годували від пуза. Стукотіння ножів ставало все більш млявим, втрачало бадьорий ритм і енергійність, а зліплені у масні пагорби шматки сирого м'яса і сала поволі заповнювали усі вільні миски, баняки і ринки, майбутні шкварки і ковбаси громадилися на столах, знесених до літньої кухні з цілої хати і застелених кольоровими цератами, ці гори м'яса загрозливо збільшувалися, нагадуючи паску, яка виходить зі своїх берегів у нагрітій до максимуму печі і от-от її пишні боки виваляться із форми і потечуть у невідомість, заповнивши все довкола своєю м'ясною ванільною задухою.

Кожен із підсобних помічників мріяв лише про те, щоб ця тортура якомога швидше завершилася і можна було нарешті вийти зі смердючої кухні, але це не завершувалося, здавалося, що, порізане кілька годин назад, от-от знову зліпиться, як герої пластилінових мультфіль-

мів, на пальцях боліли натиснуті руків'ям ножа мозолі, пекла сіль у порізах, здавалося, відтепер усе і завжди довкола буде просякнуте смородом топленого сала. І в цей критичний момент батько раптом на кілька хвилин зникав, а потім повертався з підносом кави, яка пахла кардамоном, і цей запах якимось дивом перебивав навіть всепроникний сморід гарячого смальцю. До кави була вишнева наливка власного приготування і спечений учора «кручений» пляцок зі сливовим варенням. «Одна третина тіста заморожується і третя на велику терку зверху на варення», – цю фразу з рецепта Сарона запам'ятала назавжди.

Після кави всі пожвавлювалися, і батько обов'язково розповідав щось про своє дитинство. Він виріс у мандрівному цирку, був дитиною акробатів і завжди міг розповісти про це щось цікаве. Його мати була україною, батько – румуном, обоє рано загинули, і малого віддали до дитбудинку.

Сарона трохи ревнувала батька в такі моменти, бо про своє циркове дитинство він розповідав їй перед сном, і вона хотіла, щоб ці історії належали тільки їм обом.

Батько ніколи не ходив до школи. Щороку, коли надходила осінь, його батьки починали новий гастрольний тур, і про школу якось ніхто не згадував. Батьки були переконані, що малий також стане цирковим акробатом, а для цього освіта не має великого значення. Для циркового училища достатньо буде навчитися елементарного. Коли батькові виповнилося вісім, костюмерка їхнього цирку, лагідна бабуса із пофарбованим у яскравий рудий колір волоссям, почала щовечора вчити його читати. Оскільки книг у неї було небагато, вчилися вони на великій ілюстрованій «Біблії рецептів», як називала костюмерка це подарункове видання. Книгою ніхто ніколи не користувався за призначенням, описані у ній страви були надто вишуканими і складними у приготуванні, не могло бути й мови, щоб комусь спало на думку протягом п'яти годин варити бульйон з кількох сортів м'яса чи дві години запікати овочі у герметично запаяному посуді, не кажучи вже про маловідомі соуси та прянощі, потрібні для цих страв. Але в альбомі були великі літери, і костюмерка вирішила, що це важливо для початківця. Можливо, саме ця «Біблія рецептів» визначила майбутнє захоплення батька кулінарією. Він годинами роздивлявся фотографії і малюнки, намагався уявити собі, як пахне розтертий між пучками пальців сушений любисток, свіжий базилік з крапельками ранішньої роси на листі, кінза, про яку він лише чув і ніколи не куштував.

Аскетичний цирковий побут і абсолютна самотність позбавленої товариства однолітків дитини лише посилювали ці його мрії. Домашній затишок, вечеря за спільним столом, запахи недільного пирога – усе це він знав лише з книжок і відчував, як сильно йому бракує постійності, усталеності побуту, бракує відчуття дому і всього того, від чого його однолітки після досягнення певного віку мріють якнайшвидше втекти. Коли герої у книгах, які він читав підлітком, починали мріяти про подорожі, пригоди, незвичайних людей, ризик і небезпеки, він лише скептично перегортав сторінки і зовсім не розділяв їхніх мрій. Неуважно перегортаючи розлогі фантазії про далекі подорожі і незвідані країни, він жадібно вишукував описи дитячої кімнати, спальні дорослих, вітальні, у якій, як йому здавалося, обов'язково має висіти лампа під зеленим абажуром, вишукував описи маминої сукні і зачіски, того, як відбувається ритуал щоденного збирання до школи або недільного походу до церкви, намагався уявити собі, як скрипить під ногами підлога шкільних коридорів, як сонце зазирає у вікно класу, як виглядають дівчачі коси і стрічки у них. Вишукував описи щоденної нормальності і рутини, якої так бракувало у його мандрівному житті.

Він часто описував Сароні, як його мати щодня по дві години висіла на своєму волоссі, тренуючись для найхітовішого їхнього номера. А його батько завжди спав на битому склі і міг долонею розбити навпіл цеглину. У їхньому старенькому німецькому вонмобілі з трьома спальними полицями біля стіни, як у закордонних поїздах, із розкладним столиком і крихітним холодильником, завжди чомусь пахло тирсою і цинамоном. Цей запах був трохи схожим на те,

як пахне у старих театральних залах вдень, коли немає глядачів. Пахне чимось солодким і брудом, який неможливо до кінця вимити. Цей запах був чи не єдиним, що Сарона могла дуже добре собі уявити. Так пахли нелаковані дерев'яні підлоги, коли мама шурувала їх щіткою і водою із пральним порошком. Підлоги висихали, випаровуючи цей вологий і трохи маснуватий запах. Схоже пахла і бабусина швейна машинка, залізна, з механічним ножним приводом і спеціальною крихітною викруткою для шпульки, якою бабця регулювала натягнутість нитки.

Батько розповідав про пітона, який був його нянькою в дитинстві, й одного разу навіть мало не задушив цуценя, бо приревнував те до свого підопічного. Пітон був стареньким, любив вилежуватися на сонці перед їхнім вагончиком. Батькові завжди здавалося, що пітон дуже сумний і часто бачить сни про своє власне дитинство. Перед сном батько завжди розповідав пітонові казки про теплі краї і дивовижні пригоди, які їм обом ще доведеться пережити, коли батько підросте і візьме пітона із собою у подорож, щоб завезти на батьківщину. Сарона кілька разів питала батька, що трапилося з цим пітоном потім, коли батько вже був у дитбудинку, але так ніколи про це і не почувла. Батько лише сумно зітхав і знизував плечима.

Ще у батька була своя мавпа, вже занадто стара, аби виступати на арені. Але вона вміла багато чудових речей і навіть бігала з батьком на атас красти яблука, а коли їх бачили селяни, то лякалися і хрестилися, бо думали, що то нечиста сила. Мавпу звали Назар, хоча це була самка. Мабуть, хтось пожартував, назвавши її так, а потім ім'я прижилося. Назар умів плести на спицях різні вовняні речі і часто сідав на вулиці, на сонечку, поряд із пітоном, поклавши поряд із собою кілька різнокольорових клубків. Коли вони гастролювали у невеличких містечках, довкола циркового наметового містечка завжди крутилися місцеві дітлахи, яким було цікаво все про циркачів. Біля Назара завжди збирався найбільший натовп, дітей захоплювало, як вправно він орудує спицями. У великих містах біля Назара часто фотографувалися туристи і навіть пропонували батькові купити котрийсь із виробів. Але батько не погоджувався. Адже Назар в'язав шалики не на продаж, а для батька, щоб той не мерз узимку. Ці шалики були дуже кольоровими, бо нитки у Назара часто рвалися, і він просив батька зав'язати вузлики, але продовжував плести уже з вовни іншого кольору.

В історіях для дорослих про циркове дитинство батька ніколи не згадувалося ні про кулінарну біблію, ні про запах тирси з цинамоном, ні про кольорові шалики. Дорослим батько любив показувати фокуси і розповідати, як ведмідь випадково напився горілки і розтросив увесь цирковий реквізит. Або про мавпу, яка дуже любила їсти цибулю і постійно паслася на грядках дачників. Дорослі історії батька не подобалися Сароні. І не лише через почуття ревності і страх, що батько зрадить їхню таємницю і таки розповість колись про пітона, Назара чи кольорові шалики. Їй було неприємно слухати історії про цирк без романтики, брудний, і позбавлений затишку побут узалежнених від алкоголю і дуже самотніх людей, про знущання людей над тваринами і тварин над людьми, про надто швидке у порівнянні з іншими професіями старіння і відчуття власної непотрібності, про нетривкість всього цього хаосу. Їй подобалося слухати про цирк, яким бачив його батько, цирк очима дитини, здатної в усьому знайти казку і несподіванку. І зовсім не хотілося відчувати страждань і неминучого цинізму цієї дитини, яка виростала в таких нетипових умовах. І хоча коли батько розповідав тільки їй, у його розповідях було значно більше смутку і замріяності, аніж у його спогадах для дорослих, Сароні це подобалося більше. Дорослі історії нагадували їй примітивну комедію, в якій треба сміятися над тим, що хтось послизнувся на банановій шкірці. А вона не любила таких комедій.

Бабця під час таких розмов похмуро мовчала, їй не подобалося, коли відволікалися від роботи. Зате пожвавлювалися всі решта і після цієї короткої перерви значно швидше орудували ножами. У їхньому стукотінні навіть з'являлася певна злагодженість, трохи схожа на монотонну мелодію.

Авторитет зятя у кулінарних справах був у родині абсолютним і навіть у бабці не викликав жодних сумнівів. Принаймні до моменту, поки батько Сарони не почав робити стратегічних помилок і віддавати перевагу кулінарній вишуканості перед селянською ощадливістю. Остання в домі бабці завжди була найвищим законом. До цього її привчило життя, в якому вершиною достатку завжди вважалися запаси сала, картоплі і квашеної капусти на зиму. Бабця росла найстаршою у бідній селянській сім'ї, де крім неї було восьмеро дітей. Її доросле життя складалося з війни і гарування у колгоспі, біля трьох дітей і чотирьох городів. І навіть якби після цього всього довгообіцяний комунізм раптом настав, навряд чи бабця повірила б у те, що можна не запасати на зиму картоплі, солонини і капусти.

Того разу бабця нездужала, коли різали свиню. У неї був нежить і висока температура. Але дату священнодійства завжди обирали заздалегідь, так, щоб це не суперечило церковному календарю і сім'я не їла м'яса в піст, або не залишилася без ковбаси на свято. І переносити цю дату не практикувалося. Тож бабця стоїчно, як завжди, керувала процесом незважаючи на хворобу. А коли всі важливі рішення було прийнято, тушу розділили і порубали на частини, залишилося тільки монотонно продукувати майбутні шкварки і смалець, бабця пішла ненадовго відпочити. І в цей момент батько Сарони прийняв своє доленосне рішення і начинив спеціями майже всю полядвицю, найціннішу частину свині, яку ділили на невеликі порції і вудили, а потім ощадливо різали на свята. Кілька шматочків свіжої полядвиці смажили того ж дня, коли різали свиню, аби винагородити себе за важку працю, і це було найсмачніше м'ясо з того, що коли-небудь доводилося куштувати Сароні. Ще кілька відбивних з'їдали наступного дня, під час недільного обіду. Решта перетворювалася на шинку, до якої бабця з дідусем рідко допускали зятя, аби він не зіпсував цінного продукту своїм базиліком чи любистком. Шинка і ковбаса призначалися лише для святкового столу, тому під час їх приготування найважливішим було, аби вони не зіпсувалися протягом часу, який мине від Різдва до Пасхи, і м'ясо переважно робили пересоленим та занадто вудженим. Головним був не смак, а тривалість зберігання. Але на свята, коли і без ковбаси не бракувало їжі, не надто смачна холодна вудженина не користувалася особливим попитом, і, мабуть, більша частина її в результаті діставалася псові та котам, бо таки псувалася від тривалого стояння на святковому столі. Але навіть якби хтось наважився сказати про це бабці, ні в чому б її не переконав. Традиційні механізми селянської ощадливості були вироблені роками, і така нікчемна річ, як насолода, не бралася ними до уваги. Важливо було, щоб їжі вистачило і щоб вона не змарнувалася, а не те, яка ця їжа на смак. Батько Сарони потай не погоджувався з цим і вирішив переконати бабцю, порушивши закон ощадливості. Наступної неділі, коли всі прокинулися з важкою головою, ніби з сильного похмілля, як це бувало завжди після інтенсивних інгаляцій випарів топленого сала, сюрприз від зятя уже зацікавився на літній кухні і видавав такі запахи, які були просто неможливими в аскетичній бабусиній кулінарії. За обідом м'яса і салатів було більше, ніж картоплі. На таке нечуване марнотратство бабця спершу зреагувала лише похмурою мовчанкою. Вона не відразу здогадалася, з якого саме м'яса приготовано печеню, тому пообідати вдалося спокійно. Всі розслабилися, випили зайвого, і дідусь почав розповідати про те, як різали свиню у Моніки, німецької господині, в якій він працював під час війни, після того як утік із концтабору і якимось дивом здобув собі фальшиві документи. Моніка була доброю жінкою, і дідусь часто згадував про те, «який у німця був порядок», і про те, що один брат Моніки був «шльонзаком» і пішов у партизани, а другий служив у СС. Одного разу вони зустрілися, і есесівець врятував усіх партизанів, яких мав знищити, а потім зняв форму, і вони разом із братом втекли кудись на захід, а після війни відкрили в Канаді якусь фірму.

– Бачиш, які вони – німаки, – завжди говорив дід, коли доходив до цього епізоду історії про Моніку. – Наші би брат зарівав брата, і всьо. Чи раз таке виділи. А ті не, повтікали, і живі-здорові. Того в німця тре було навчитисі. І я сі навчив.

– Ти би сі навчив менше горівки пити і язиком талапати, – зазвичай доповнювала його в цьому місці бабця.

Їхні репліки були незмінними і заздалегідь усталеними, як і меню святкового столу.

– Цить, жінко! – мав grimнути кулаком по столі дід після бабусиної репліки і продовжити: – Жінка, знаєте, то є ноль. А тіко чоловік – то фаза. А коли фаза сі стикає з нульом, знаєте, що буває? Не знаєте! А я знаю. Бо світу видів.

І коли дідусь вимовляв цю фразу, це означало, що він уже досяг ступеня сп'яніння, на якому марно з ним дискутувати. Але цього разу, можливо, через непередбачені зміни у меню, бабуся відволіклася і в момент, коли дід уже приготувався гепати кулаком по столі, раптом щось запідозрила, вихопилася з-за столу і кинулася до літньої кухні, в якій зберігалося м'ясо на вудженину. Поки бабця марно намагалася знайти полядвицю, а потім з перекошеним від обурення обличчям поверталася в кімнату, де застигла на порозі, підшукуючи достатньо вагоме слово, дід сидів із піднятою рукою, не знаючи, до чого йому тепер нав'язати традиційне мораліте своєї історії. Застиглі під впливом несподіваних і незвичних суперечливих емоцій, бабуся з дідом нагадували якусь скульптурну групу або фрагмент авангардової вистави, одним із елементів якої є використання сповільненої дії персонажів.

Бабця ще трохи постояла в роздумах, не певна, чи її звичне «де ж то таке виділи?» цього разу не прозвучить надто буденно, а тоді віддихалася і тремтливим від хвилювання голосом проказала:

– Ти, циганчук нещасний, то ти м'ясо красти?

Після цього за столом запанувала мовчанка. А через кілька місяців батьки Сарони вийшли жити до сусіднього містечка і залишили бабусі клітки з крілками, нутріями і сушений любисток на стріху. Любисток бабуся не чіпала, і він ще роками осипався під ноги, додаючи щось пряне у запах сушеного сіна, який панував на горищі.

Циганчуком батька Сарони дражнили у сирітському притулку за смаглявий колір шкіри і чорне кучеряве волосся. У цирку, до загибелі батьків під час однієї з вистав, коли їхній ризикований номер не вдався через чиюсь недбалість, батька Сарони ніколи не називали циганчуком. Це прізвисько з'явилося у його житті разом із сирітством, дитбудинком і занадто рано втраченим дитинством. Коли у когось у дитбудинку щось пропадало, він завжди ставав першим підозрюваним. Цигани ж, як відомо, крадуть. Ця нічим не обґрунтована упередженість обурювала батька Сарони ще більше, ніж саме прізвисько, хоча це обурення і не позбавило його самого звички говорити, як це робили всі довкола: «Він єврей, знаєте», і робити після цього багатозначну паузу, так ніби сказане вже само по собі багато що пояснювало.

Очі в батька були голубі і дуже великі, навіть коли він драгувався, його погляд залишався м'яким і добрим, принаймні Сароні ніколи не було страшно, коли мати лякала їх тим, що батько приїде і покарає за якісь пустощі.

Сароні було вісім років, коли у неї народилася молодша сестра. Того року батько вперше поїхав на заробітки і дуже хвилювався, як мати дасть собі раду з двома дітьми. У зв'язку з візовими та іншими побутовими складнощами повернутися додому йому вдалося аж через півроку. Зароблені гроші швидко закінчилися, довелося їхати знову. Тепер батько повернувся вже через кілька місяців, коли мати по телефону сказала, що знову вагітна. Він намагався переконати її позбутися дитини, але мати відмовилася. Після сварки батько поїхав назад і не приїхав навіть тоді, як матері час було народжувати. Поки мати була у пологовому будинку, Сарона залишалася за старшу. Батько приїхав аж через рік, коли Рахіль вже ходила, а Лія повзала. Стосунки з мамою протягом перших днів були напруженими, але обидві дівчинки виглядали так зворушливо, що батько не витримав і пробачив матері. Сарона чула, що він так і сказав:

– Я прощаю тобі, хай вже буде.

В останньому слові він поставив наголос на останню літеру, ніби підкреслюючи виваженість і остаточність свого рішення.

Через кілька місяців після того, як він поїхав, з'ясувалося, що у них буде четверта сестричка. У тому, що це буде саме сестричка, ніхто не сумнівався. Мати нічого не казала батькові, а коли він приїхав додому на свята, до пологів залишалося менше місяця. Того разу батько мало не підняв руку на матір, він був дуже розлючений.

– Як ти уявляєш собі наше майбутнє? Хочеш, щоб діти жебрали по електричках? – кричав він, а мати мовчала.

Він поїхав, так і не дочекавшись пологів, а мати назвала дівчинку Естер, їй чомусь подобалися старі єврейські імена, які вона називала «біблійними». Відтоді батько навідувався до них усе рідше, аж поки не залишився за кордоном назавжди. Щоправда, останнім часом, уже після того як дівчата вирости і стали самостійними, він знову почав часто дзвонити і писати матері. Раз переконував її кинути все і поїхати до нього, а іншим разом збирався на старість повернутися додому. Мати підозрювала, що він дзвонить не дуже тверезим і взагалі, мабуть, рідко буває зовсім тверезим. Їхати до нього вона не збиралася, а проти його повернення не заперечувала.

– Він мій шлюбний чоловік. Має право тут жити, – казала вона, коли знайомі дивувалися її великодушності.

Сарона перемістила продукти з візка до багажника і сіла за кермо. Їй здавалося, ніби вона перетворилася на півавтомат, а замість істерики і плачу впала у якийсь ступор і тепер відчувала лише повну загальмованість усіх реакцій. Це не впливало лише на її здатність вести машину, вона любила бути за кермом і ніколи не панікувала навіть у складних ситуаціях на дорозі. Через годину вона була вже в селі, де з'ясувалося, що дід живий, а матері подзвонили сусіди, не розібравшись, що машина переїхала іншого Василя Лепка, з сусідньої вулиці. В їхньому селі це прізвище було дуже розповсюдженим.

Це трапилося увечері біля сільського шинку. Загиблий відпроваджував знайомого, який допомагав йому білити стіни. Вони трохи випили за «квітку», на трасі знайомий сів на ровера і поїхав. А Василь переходив дорогу, коли з-за повороту на нього на великій швидкості вискочив десятирічний «Опель». Водій не встиг загальмувати. Василь залишив трьох малих дітей, у водія двоє своїх.

Те місце на трасі мало погану славу. Тут був пішохідний перехід, але менш вдालу ділянку дороги для нього було годі вибрати. Вночі траса не освітлювалася, про перехід не попереджав жоден знак (чомусь усі вони тут швидко зникали, останні кілька років міліція вже навіть не поновлювала знаків, бо щойно поставлять новий, за кілька днів від нього не залишається й сліду), а дорога різко повертала, і машини не встигали зменшити швидкість перед пішохідним переходом, який вів до школи. «Опель», який збив дідового тезку, їхав особливо швидко, бо тікав від міліцейського патруля, який ще у попередньому селі намагався зупинити машину за незначне перевищення швидкості. Замість просто записати номери, міліціонери чомусь погналися за водієм, і якби не це, може, страшної трагедії й не трапилося б.

Баба з дідом були далекими родичами загиблого, а дід колись викладав у тракторному училищі разом із його батьком. Це було вже у 60-х, коли закінчилася партизанка, і дідові, який встиг побувати як у німецькому полоні, так і в лісах, тепер загрожувала розправа з боку советів. Не залишалося нічого іншого, як піти в партію. Так він і зробив. На той момент у них із бабою вже було троє дітей.

Вступ до партії, як і сподівалися дід з бабою, спрацював як індульгенція, і діда залишили в селі, де катастрофічно не вистачало чоловічих рук. Правда, самого партквитка виявилось замало, і бабі ще довелося відвести до голови колгоспу корову. На щастя, через рік підросла теличка, бо по-іншому сім'ї довелося б сутужно.

Одного разу з вищих партійних інстанцій прийшло розпорядження познімати хрести з пагорба під тим самим лісництвом, де дід любив збирати ожину. Ці три хрести, під якими розташована ділянка дороги з поганою славою, стояли там «завжди», як говорила баба, і вважалося, що вони захищають село від недоброї сили. Але під час низки антирелігійних заходів їх вирішено було зняти. Місію доручили викладачам тракторного училища. Батько Василя Лепка разом із трьома іншими викладачами пішли виконувати наказ, а діда баба закрила на горищі.

– Божа кара страшніша за советів, – вирішила баба, і дід, який попри свою теорію про «ноль і фазу» звик в усьому слухатися баби, просидів усю операцію на горищі.

Розповіді про це супроводжуються в селі звичними в таких випадках фольклорними аксесуарами – небо потемніло, набігла хмара, піднявся сильний вітер, і добряче підпилі для сміливості партійці вмить протверезіли та налякалися. Вітер не давав їм підійти близько до христів, руки трусилися, ноги підгиналися, по спинах лився холодний піт, але вони таки впоралися з партійним завданням.

Партія їх не забула, і через якийсь час їх було нагороджено новісіньким «Москвичем», який вони всі дружно поїхали забирати з Москви. Як саме збиралися поділити на чотирьох розкішну білу машину зі шкіряним салоном – продати чи користуватися по черзі, – невідомо. Але до цього справа так і не дійшла. Після приїзду з Москви друзі довго «обмивали» подарунком, а бажаючи подивитися на небачене чудо сходилися з усіх довколишніх сіл. І от одного разу, добряче напідпитку, всі четверо сіли в автомобіль і поїхали кататися. Але далеко відїхати не встигли – на тій самій ділянці траси, про яку саме відтоді пішла погана слава, вони не впоралися з керуванням і розбилися на смерть, машина кілька разів перевернулася, падаючи з гори, а потім спалахнула і вибухнула.

Відтоді усі члени родин цієї четвірки гинули тільки під колесами автомобілів і переважно на тому самому місці. Василь Лепко став сьомою жертвою.

– То є Божа кара, – суворо стиснувши губи, прокоментувала подію бабця, і Сарона відчула глибоку вдячність до неї за те, що свого часу вона не випустила діда з горища.

Сарона успадкувала бабину поставу, яка, попри ціле життя, проведене на грядці, була поаристократичному випростаною, бабину гордість, яка навіть тепер, коли їй було вже за вісімдесят, не дозволяла приймати допомоги з рук онуків. Щоразу, коли Сарона привозила їм продуктів, баба довго сварила її за марнотратство і намагалася запхнути до кишені зім'яті десятки зі своєї пенсії. Матеріальні амбіції баби з часом не зменшилися, як це часто трапляється з іншими старими людьми, пригніченими злиденністю пенсіонерського виживання. Баба уважно стежила за прогресом і щороку підвищувала рівень комфорту у своїй старенькій хаті.

Спершу там провели газове опалення, і старенькі, ручної роботи п'єци тепер були таким же елементом декору, як і машинка «Зінгер», вироблена на початку минулого століття. Потім баба зажадала пральку-автомат, і то не абияку, а неодмінно фірми «Зануссі», вона стежила за рекламою і вирішила, що тільки така якість її влаштує. Потім у хаті поставили електронагрівач води, зробили ремонт на кухні. Зараз баба мріє, щоб на вісімдесят восьмі уродини їй подарували посудомийну машину.

Ясна річ, вона не погоджується, аби її забаганки фінансували донька чи онуки, і регулярно їздить на базар «до міста», продавати сіянку і цибулю. Аби зменшити кількість цих поїздок, які коштували всім неабияких нервів, Сарона вигадала «спеціальну систему знижок і довгострокових кредитів без відсотків» в одному із супермаркетів, яку так заплутано пояснювала бабці, що та врешті махала рукою і вірила, що назбираних нею грошей уже досить на омріяну побутову техніку.

Сарона успадкувала бабчину наполегливість, залізний характер і комерційне чуття. Тільки скероване воно було не на вирошування і продаж сіянки, а на туристичний бізнес.

Мати завжди мріяла, що донька стане державним службовцем або працюватиме в банку. Необхідність постійно місити болото гумаками і вирощувати сіянку виробили у матері Сарони особливе захоплення перед людьми в костюмах. Можливість працювати в теплом офісі, а не надворі, носити елегантний діловий одяг і отримувати гарантовану зарплатню були в її уявленні найбільшим щастям, про яке тільки можна було мріяти. Сарона послухалася матері і здобула економічну освіту, а потім деякий час працювала у філії одного з великих іноземних банків. Її працелюбність і ділові якості дуже цінували і через кілька років навіть зробили керівником нової філії, яка відкрилася у місті.

Але робота в банку здавалася Сароні надто нудною і одноманітною. Вона придбала в кредит квартиру спершу собі, а потім ще одну для молодших сестер (усі сестри послухалися матері і здобували економічну освіту), а потім написала до батька з проханням допомогти їй знайти стартовий капітал для того, щоб відкрити власну туристичну фірму. Саме про це Сарона мріяла вже багато років.

Батько допоміг, і тепер Сарона днями та ночами працювала на свій бізнес. Сестри допомагали їй, а після завершення навчання вони планували працювати всі разом.

Це трапиться згодом

Ту подорож вона запланувала у свій улюблений момент, відразу після прокидання і лінивого пиття кави в ліжку, серед незвичної легкості позбавленого будь-яких справ та обов'язків вихідного дня посеред тижня. Таке накопичення випадкових приємностей додало їй мріянню ейфорійності. І вона відразу ж почала побоюватись, що варто лише озвучити сказане, як відразу доведеться брати на себе певні зобов'язання, а разом з тим зникне приємність спонтанної дії.

Тому їхати вирішили наступного ж дня. Зібралися, купили карту і вирушили.

Це була їхня давня мрія, здійснити яку завжди заважали об'єктивні обставини, як виправдовувалася вона саме перед собою, хоча добре усвідомлювала, що всі об'єктивні обставини насправді є лише намаганням пояснити власну нерішучість. Цього разу вдалося наважитися, і тепер Сарон сидів за кермом, а Сарона вишукувала на карті назви міст і містечок, кожне з яких могло б стати метою їхньої подорожі. Вони вирішили рухатися хаотично, без жодного маршруту, покладаючись тільки на миттєві бажання і симпатії. Пункти їхньої мандрівки визначалися настроєм, назвою або обиралися навмання на карті. Їм не хотілося обмежувати себе ні конкретним маршрутом, який заважав би приймати спонтанні рішення, ні тим більше тривалістю перебування у тому чи іншому місці.

Важливим було все, наприклад, несподіваний краєвид на заросле ряскою озеро, що відкривався з правого боку дороги і заслуговував на коротку зупинку. Озеро пахло осінньою прілістю і не підпускало близько, захистившись мочарами і болотистим берегом. У раптовому сонячному зблиску вони побачили, що між гілками двох дерев на протилежних берегах озера протягнуте павутиння, розгледіти яке можна тільки у момент, коли сонячне світло падає на павутиння під певним кутом. Ця комашина тарзанка виглядала зворушливо і підкреслювала автономність життя водойми, від якої, мабуть, давно відчепилися люди, знеохочені болотом, зарослими очеретом болотистими берегами і прохолодною вологістю лісу довкола, де метушиться надокучлива комашня. Завдяки цій безлюдності і відокремленості тут була якась особлива атмосфера, хоча Сарона і не змогла би чітко пояснити, в чому саме була ця особливість. Хотілося просто стояти на березі озера, вдихати вологувате повітря й уважно стежити за сонячним променем, зосередившись на тому, щоб якомога частіше вдавалося побачити павутиння над озером. Сароні здавалося, що коли сонце заходить і комахи можуть бути впевнені, що ніхто більше не зауважить їхню тарзанку, вони починають активно бігати по ній з одного берега озера на інший і розносити по старанно замаскованих криївках свої комашині скарби.

Потім був ще лісок, непомітний із траси, до якого довелося їхати неасфальтованою стежкою. Вони погуляли трохи по цьому лісі й зауважили рекордну кількість білок та їжаків. Опале листя м'яко шурхотіло під ногами, вони брели навмання, вслухаючись у цей приємний шурхіт, аж поки не натрапили на галявину, яка несподівано відкрилася перед очима, ніби винагородивши їх за наполегливість. Сонце, якого майже не відчутно було у решті лісу, падало на цю галявину косими променями, здавалося, до них можна доторкнутися, ніби до натягнутих струн. Дерев утворювали ідеальний за геометричними пропорціями овал, а між ними суцільним килимом натягнувся яскраво-зелений сухий мох. Вони лягли просто на мох, підставили обличчя сонцю і пролежали так, аж поки не почало холоднішати.

Коли втомлювалися їхати, зупинялися у першому-ліпшому селі і ходили від хати до хати, шукаючи місця для ночівлі. Часом їх відразу ж пускали переночувати, а бувало, що пошуки затягувалися. Одного разу вони проїздили аж до півночі, поки не домовилися з дядьком, якого зустріли біля напівпорожнього сільського шинку. Господар привів їх під хату і попросив зачекати кілька хвилин. Як потім виявилось, за цей час він підняв з ліжка дружину, тещу, трьох дрібних дітей і погнав їх ночувати до кухні, а нічним гостям запропонував лягти під ще теплі

перини з легким запахом дитячої сечі. Окрім спальні та кухні у будинку, як і в кожній сільській хаті, була ще вітальня. Шлюбні фото господаря і господині за склом серванта, а на полицях виставлені в рядок, ніби реліквії чи коштовності, дешеві фаянсові горнята – недобиті рештки кількох сервізів, балончики з-під дезодорантів та дешевих парфумів. Накритий вишитим рушником телевизор на почесному місці, ікони на килимі, який закриває побілену підсиненим вапном стіну, два великі ліжка, на яких настелено подушок і перин майже до висоти людського зросту, а зверху все це м'яке і тепле царство накрите капамі та вишитими серветками. Вітальня не опалювалася, і ночували там, мабуть, лише в особливих випадках. Цього разу також обійшлися без вітальні, гості розмістилися у спальні господарів, а господарі полягали на розкладному дивані та дерев'яному бамбетлі в кухні. Вранці по черзі виходили до порожньої і промерзлої за ніч вітальні, щоб помолитися і переодягтися. Сароні чомусь запам'ятався недоречний пластмасовий нічник у формі трьох червоних тюльпанів, який не мав шансу на використання, навіть якщо у кімнаті хтось ночував, бо висів не над високо застеленим ліжком і навіть не над диваном, а над святковим столом, білу вишивану скатертину якого прикривала картата церата. Пилюки не було навіть на кришталевих келихах у серванті, мабуть, вітальню щотижня прибирали.

Ця вітальня пригадуватиметься Сароні, коли їй доведеться мати справу зі схожими уявленнями людей про святковість як про щось страшенно формальне, потрібне про людське око і ніяк не пов'язане з бажанням приємно провести час свята. Адже в хаті її бабці все виглядало схоже. Найцінніші предмети намагалися використовувати якомога рідше і зберігали саме у вітальні, куди заходили зрідка. Ніби боялися раптом відчутти себе комфортніше у власній оселі, зробити щось приємне для себе, а не напоказ, ніби вважали чимось непристойним розміститися вільніше, відокремивши спальню від дитячої. Ніби наявність у тісній хаті однієї неужиткової кімнати давала їм відчуття якоїсь особливої зручності, варті щоденної тісняви. Ніби усі розкоші, доступні їхньому скромному існуванню, зводилися до того, аби кілька разів на рік скликати гостей і розсадити їх довкола столу, під кічуватим нічником, під яким діти хотіли б спати щодня, але їм не дозволяють, наставити на стіл побільше ситних наїдків і чимшвидше випити кілька чарок, аби не зауважувати більше тягучої мовчанки, яка западає за столами, де збираються люди, які не звикли відпочивати чи просто проводити час у розмовах і яким насправді абсолютно байдуже, де напиватися – у старанно прибраній до свята просторій вітальні чи тісній кухні. Мабуть, у кухні було б навіть зручніше, не потрібно далеко носити наїдки і можна курити за столом.

Звичка постійно відмовляти собі у приємностях і зосереджуватися тільки на обов'язках має свій сенс. Так значно легше мобілізуватися у будь-якій ситуації і змиритися з життєвими незручностями. Дивною вона виглядає лише у перенесенні на ритуал святкування.

Про це Сарона згадувала, і коли зустрічала суботнього пообіддя виснажені пари молодят, цілковито поглинуті старанним виконанням стандартної святкової програми. Невиспані наречені щосуботи вже вдосвіта займають черги у салонах краси – зачіска, манікюр, педикюр, солярій, складна процедура вбирання і взування. А тоді черга на сходах до загсу, церемонія одруження у виконанні тітки зі старомодною залакованою зачіскою, випускання у небо голубів на тих же сходах, черга молодят і немовлят на сходах до церкви, церемонія шлюбу у виконанні замученого священика, який щойно посвячував джип і ще не встиг відхекатися, квіти до пам'ятника жертвам війни, прогулянка середмістям і напружені посмішки перед камерою у салоні винайнятого лімузина, час від часу можна потай помасувати втомлені ноги, подивитися, чи спущена петля на панчосі не доповзла ще до видимого з-під сукні місця, але ні в якому разі не згадувати про те, як тисне сукня чи краватка. Обмін вимученими посмішками, тостами, жартами, квітами та конвертами, поцілунки на замовлення і танці під живу музику. А найгірше, коли все це відбувається пізньої осені чи ранньої весни, – закоцюбла і змучена молода у самій сукні обережно обминає калюжі, шкутильгаючи на неприродно високих обца-

сах. Старанні нагромадження дорожеских мережив, декольте та гіпюрів, завершені складними конструкціями зачісок, сильно дисонують із грубуватими обличчями – масивними скулами, манерою постійно жувати гумку, криво посміхатися кутиком вуст, виставляти напоказ золоті коронки. Але найбільше дивує ця затягість у намаганні все зафіксувати, так ніби перегляд відео може стати цікавішим, ніж самі відчуття в цей день, прожитий по-особливому, чи спогади про ці відчуття. Дивує переконаність, що речові докази пережитого задоволення є важливішими за саме задоволення, отримати яке у вищеописаних умовах надзвичайно складно.

До таких святкувань дуже відповідним є слово «відбути», яким їх переважно й описують. Але навіть воно залишає без відповіді питання – навіщо відбувати, як це питання переважно залишається без відповіді і в ситуаціях менш тривіальних.

Під час цієї подорожі за кермом переважно був Сарон. Він зосереджено вів машину і час від часу питав:

– Зараз направо?

І вона кивала, бо насправді було байдуже, поїдуть вони направо, наліво чи прямо. Важливим було не повертатися назад і їхати у якомусь напрямку, не витратити зайвих зусиль на вибір маршруту. Тільки часом, коли бачила на карті, що їм доведеться їхати по дуже поганій дорозі, то заперечувала:

– Ні, наліво.

Або:

– Ні, прямо.

Сарон усі ці дні курив більше, ніж звичайно, спершу зупинявся і виходив із машини, а потім почав курити в салоні. Час від часу вона теж брала цигарку.

На готель вони натрапили випадково. Він був розташований на відлюдді, і в жодному вказівнику на дорозі не зазначалося, що тут є готель. Вони поїхали у тому напрямку, бо раптом серед лісу побачили досить пристойно заасфальтовану дорогу. Мабуть, власники вирішили, що такий спосіб звернути на себе увагу буде кращим за рекламу. Будинок був невеликим, із неоновим вивіскою, яка спалахувала синіми літерами напису «ГОТЕЛЬ». Щойно почало темніти, і ця несподівана поява з-за повороту місця для ночівлі була дуже вчасною.

Сарон мовчки припаркував машину навпроти входу і витяг цигарку. Сарона взяла сумку з документами і вийшла довідатися про вільну кімнату. Коли виходила, нещільно причинила за собою двері, так у неї виходило майже завжди. Він механічно перекинувся через крісло і зачинив двері ще раз. Вона озирнулася і подумала, що його це, мабуть, кожного разу дратує, відчула докори сумління, пообіцяла собі не робити так більше, але розуміла, що все одно пере- може звичка.

У невеличкій рецепції було порожньо і приємно пахло кавою з горнятка на столику. Сарона підійшла до столика і зазирнула в горнятко, кава була з молоком і ще парувала. Щось дзенькнуло, і з розсувних дверей до неї вийшла усміхнена дівчина із довгим жовтаво-білим волоссям незвичного відтінку, тож Сарона мимоволі придивилася до нього уважніше.

– Доброго дня, Юліє, – привіталася вона з дівчиною, ім'я якої прочитала на табличці біля горнятка.

– Я не Юлія, а лише заступаю її сьогодні. Але якщо ви хочете переночувати, будь ласка. Кімната на двох із вікнами на озеро?

Сарона не встигла відповісти, бо у цей момент почула шурхіт коліс і звук двигуна з вулиці. Вона підійшла до вікна і відхилила жалюзі. Побачила, як від'їздить зі стоянки авто і Сарон махає їй рукою на прощання.

– Ні, на одного, будь ласка. Точніше, на одну. З вікнами на озеро, – відповіла вона дівчині, якимось механічно фіксуючи все, що відбувається. Чомусь це не викликало у неї навіть подиву.

Бланк реєстрації, який їй довелося заповнити, виглядав досить незвично. Аби відповісти на його запитання, Сароні довелося багато що пригадати:

1. Перший дитячий спогад, який запам'ятався назавжди.
2. Улюблені страви, напої, кольори у десять років і зараз.
3. Улюблені книги, фільми, картини.
4. Імена трьох найближчих друзів дитинства і юності.
5. Улюблені сорти квітів.
6. Чи часто ви мрієте?
7. Скільки часу на тиждень відводите для спогадів?
8. Що для вас важливіше – жити передчуттям приємної події, переживати щось приємне чи пригадувати пережиту приємність?
9. Чи збираєте ви згадки про важливі моменти вашого життя і про які саме моменти?
10. Як вам краще подорожується – на самоті чи в товаристві?

Не було питань про ім'я чи прізвище, дату народження, місце проживання, планований час перебування. Сарона слухняно заповнювала бланк, намагалася відповідати якомога детальніше і нарешті дійшла до останнього запитання: «Як саме і де ви хотіли б бути поховані і що хотіли б пережити перед смертю?»

Прочитавши це запитання, вона раптом відчула дуже сильну втому і неспроможність зробити над собою ще якесь, навіть мінімальне зусилля.

– Можна я відповім на це запитання завтра? – запитала вона дівчину, яка за цей час встигла вже випити свою каву і тепер впорядковувала якісь папери у рожевій течці.

– Звичайно, всі так роблять, – не здивувалася дівчина і дала їй ключ. – Ваша кімната буде не дуже великою, але всі так починають. Добраніч, – сказала дівчина, і Сарона мовчки взяла ключ і пішла до своєї кімнати, так ніби жила тут уже давно.

На дверях не було номера, замість нього напис «Кімната», а на ключі напис «Сарона». Крихітна кімнатка, відразу ж біля сходів на другому поверсі. Широке ліжко посеред кімнати, письмовий стіл, полиці з книгами, відео та музикою, аскетично обставлена крихітна лазничка, на полицях косметика, якою зазвичай користується Сарона. У коридорі вбудована в стіну шафа, на полицях – речі Сарониного розміру і більш-менш у її стилі. Все це не здивувало її, так само як не здивував раптовий від'їзд чоловіка, нетипові питання на бланку готельної реєстрації, її не дивувало взагалі ніщо під час цієї подорожі. Вона тільки тепер усвідомила, що відтоді, як вони вирушили з дому, вона ще жодного разу не здивувалася. Але і це видалося їй цілком природнім, вона роздягнулася і лягла спати.

Як з'явився Сарон

Йому завжди бракувало вміння справляти враження на людей. Він любив спостерігати за тим, як інші легко знайомляться із вродливими жінками, розважають застільну компанію анекдотами і бувальщинами, не переймаючись при цьому, чи достатньо дотепно те, що вони розповідають, вільно поводять себе перед публікою чи камерою. Йому самому все це вдавалося рідко, точніше, він сам вважав, що це вдається йому рідко, бо щоразу, коли він удавав таку невимушеність, відчував провину за те, що поводить нечесно. Адже насправді неможливо показувати себе з кращого боку і бути при цьому правдивим, неможливо поводитися вільно перед публікою і не хизуватися або бути цілком байдужим до того, як виглядаєш в очах інших. Неможливо не хвилюватися, зваблюючи жінку, яка тобі подобається, а приховуючи це хвилювання, відразу ж обманюєш і себе, і цю жінку. І цей марнославний момент нечесності завжди його непокоїв і позбавляв приємності від досягнутого навіть тоді, коли і йому вдавалося бути дотепним, справляти приємне враження на нових знайомих чи демонструвати власну незамінність на робочому місці.

Його цікавило, як дають собі з цим раду інші і чи можливо уникати цього або пов'язаних із цим сумнівів. Ці сумніви не мучили його лише тоді, коли він діяв не у власних, а в чийось інтересах. Саме тому для нього таким важливим було зберігати тісні зв'язки із друзями і навіть просто знайомими. Коли Сарона про щось просили, він завжди все відкладав і негайно виконував прохання. Навіть якщо його власні справи вимагали більш термінового вирішення, ніж чуже прохання. Він вважав неетичним ставити власні інтереси вище чужих. Сароні здавалося, що він часто проявляє у такі моменти непотрібний максималізм, за яким просто не розпізнає того самого марнославства, якого так боїться і уникає. Адже коли допомагаєш іншим, теж не можеш бути вільним від прагнення показати себе з якомога кращого боку і справити добре враження.

Вони часто дискутували про те, яку саме дозу егоїзму можна вважати здоровою, і погляди їхні на це рідко співпадали. Сарон був переконаний, що нехтувати можна лише своїми інтересами і в жодному випадку не справами інших. Сарона ж стверджувала, що ставити так питання некоректно і критерієм має бути важливість і терміновість тої чи іншої справи, а не те, чиї саме інтереси пріоритетні – свої чи чужі. Якщо не ремонтувати кран, який тече, у власній кухні, а замість цього ремонтувати крани знайомій, яка про це попросила, то рано чи пізно можна затопити сусідів і спричинити проблеми і собі, і сусідам, значно суттєвіші за той клопіт, який могла б завдати собі знайома, викликавши сантехніка. У даному випадку ідеться не про те, що знайома не зможе дати собі раду сама, а про приємність від її подяки і захоплення власним альтруїзмом, тоді як ремонт власного крана є лише звичайним буденним обов'язком і не обіцяє жодної сатисфакції. У здоровому егоїзмі Сарона вбачала значно менше самозамилювання, ніж у гіпертрофованому альтруїзмі. На її думку, поміркований егоїзм був чесним, а приховування цього егоїзму і вимушування себе до саможертвності – штучним і неприродним. Сарон частково погоджувався з нею, але визначити, яку ж саме дозу егоїзму слід вважати «здоровою», їм так ніколи і не вдалося.

Сарон працював шеф-кухарем у дорогому французькому ресторані. Це був єдиний такого рівня ресторан у їхньому місті, у якому все, від столів до мінеральної води, привозили з Франції і спершу навіть намагалися знайти кельнерів, які володіли б французькою. Від останнього, щоправда, відмовилися, обмежившись Сароном, який мав досвід роботи у відповідних паризьких закладах.

Вони з Сароною знали одне одного завжди. Їхні матері теж були подругами дитинства, майже одночасно народили дітей і назвали їх однаково. У дитинстві їх завжди жартома називали

вали «зятєм» і «невісткою», а коли вони одружилися насправді, ніхто не здивувався. Сарон і Сарона ходили до одного садочка, потім сиділи за однією партою в школі. Тільки після школи їхні дороги ненадовго розійшлися, бо Сарон не послухався батьків, у яких був єдиним сином, і замість вступати на юридичний здобув фах кухаря, потім виїхав разом із батьками за кордон, звідти привіз трохи заощаджень, купив квартиру, машину і планував із часом відкрити власний ресторан.

Саронові подобалася робота в ресторані, важка, цікава і добре оплачувана, вона вимагала постійно бути в формі, жити інтенсивно та енергійно, не займатися самошкодуванням під час безкінечних сезонних депресій. Насичене «зовнішнє» життя, з одного боку, справді обмежувало, примушувало обертатися у колі практичних думок і залишало занадто мало часу для роздумів, читання чи розваг. Зате, з іншого боку, дозволяло ефективніше використовувати власний час і вести емоційно більш комфортне існування. Якщо найважливішим у житті є встигнути зібрати за відведений тобі проміжок часу якомога більше різноманітного досвіду, то він усе робив правильно.

Тепер, у готелі, коли Сарон раптом опинився в умовах незвичної бездіяльності, коли нікуди не потрібно було бігти і тільки від нього самого залежало, чим саме заповнити свій день, він почав усвідомлювати, що таке існування теж має свої приваби.

Хоча на самому початку це давалося йому досить складно. Він постійно поривався вийти на прогулянку, нервовими кроками обходив околиці і відчував лише задуху, дискомфорт від бездіяльності, потребу чимось себе зайняти. А повернувшись до своєї кімнати, усвідомлював, що не пригадує, як виглядали околиці, якими він гуляв, чи зустрічалися йому дорогою якісь люди, які дерева переважають серед тутешньої рослинності, які пташки найчастіше зустрічаються, яким було сьогодні вранці небо і як воно змінилося після обіду. Він усвідомлював, що відвик звертати увагу на всі ці важливі речі, постійно зосереджений на буденній біганині, усвідомлював, що розівчився відпочивати. Йому було неспокійно, і він не міг зосередитися ні на чому, навіть на розгляданні краєвидів. Та через кілька днів це минуло, і він раптом почав відкривати для себе масу цікавих і раніше не зауважуваних речей. Це було схоже на ранок вихідного дня, коли після важкого тижня і недосипу нарешті вдалося повноцінно відпочити, і навіть фарби довколишніх предметів відразу отримують більш насичені кольори. Його прогулянки стали повільнішими, давали заспокоєння і цілу масу нових вражень. Тепер він уважно стежив за переміщеннями хмар, напрямком вітру і впливом погоди на настрій, зауважив, що трава у довколишньому лісі старанно вистрижена, ніби на газоні, і це справляє враження якоїсь штучності, ніби ти у знімальному павільйоні кіностудії. Що у траві дуже багато мурашок (забагато? але звідки йому знати, скільки насправді повинно бути мурашок), зате майже немає мух, і це, мабуть, засмучує численних павуків, які поз'єднували гілки дерев такою густою сіткою павутиння, що, здавалося, ніби птахи могли б гойдатися у цих сітках, як у гамаках. Хоча, мабуть, якщо є стільки павуків, то повинні бути і мухи, просто вони поводяться значно обережніше. Після кожного дощу вздовж стежки рівним шнурочком вишикувалися равлики і нерухомо проводили так кілька годин, а потім розповзалися в різні боки. Дивний ритуал, повторюваність якого захоплювала Сарона, і він щоразу після дощу спеціально виходив надвір, аби стежити за пересуваннями равликів.

Сарон завжди був максималістом. Він часто подумки повертався до котроїсь зі своїх випадкових фраз у не менш випадковій розмові і міг по кілька разів перепитувати Сарону, чи не прозвучало це по-дурному, чи було достатньо зрозумілим, чи варто було взагалі це говорити, чи правильно його зрозуміли. Так ніби вона могла це знати. За кермом Сарон також постійно вагався, чи правильно обігнав машину, чи не занадто підвищив швидкість, чи не засильно

підрізав машину праворуч. І марним було намагатися переконати його, що не варто так сильно сумніватися у кожному своєму слові чи вчинкові. Саронові важливо було мати певність, що він усе робить правильно.

Для Сарона було дуже важливим не порушувати комфорту інших. Він ніколи не дозволяв собі запалити, попередньо не запитавши дозволу, навіть якщо знав, що усі присутні також палять або ніколи не мали нічого проти. Перш ніж витратити навіть незначну суму з їхнього сімейного бюджету, він завжди радився із Сароною. Не з міркувань ощадливості, а просто тому, що вважав це справедливим. Але ніколи не ображався, якщо Сарона приймала якесь фінансове рішення сама. Одним із основних його життєвих принципів було не вимагати і не сподіватися ні від кого вдячності. Тому, попри свою безвідмовність у допомозі іншим, він завжди довго вагався, перш ніж попросити про допомогу когось іншого. Сарона вважала, що він трохи перебільшує з цим і що більшість людей почувалася б комфортніше у стосунках із ним, якби він принаймні час від часу давав їм можливість зробити щось для себе. Але сперечатися з ним на цю тему було марно. Колись раніше він поводив себе так і з Сароною, і їй доводилося вдаватися до хитрощів, аби довідатися, чого саме хочеться йому поза бажанням догодити їй у всьому. Важливими були бажання і настрої Сарони, а Сарон звично підпорядковувався цьому й опирався її спробам змінити такий стан речей. Вони багато про це говорили, і Сарон погоджувався, що Сарона має рацію. Він чесно намагався робити над собою зусилля, але зламати звичку, вироблену роками, було непросто. Більше того, її зусилля отримали цілком несподіваний ефект. Із часом Сарон перестав відокремлювати своє існування від її і почав вважати справи Сарони власними справами, тому насамперед виконував прохання інших, а не її. Сарону ображало те, що справляти враження на неї Сарон уже не намагався, і це, на її думку, була найбільш поширена помилка, яка може зруйнувати будь-які стосунки. Коли перестаєш боятися зіпсувати думку про себе у найближчої людини, коли здається, що стосунки міцні і будуть такими завжди і ніщо їм не загрожує.

Сарон дуже мало спав. Йому достатньо було чотирьох годин на добу, і він завжди прокидався близько четвертої-п'ятої, годину-дві читав і після цього ще трохи дрімав. У готелі він почав спати трохи більше, але з такою ж годинною перервою на читання вночі, і ця друга половина його сну була дивною. У цей час він бачив не сни, а уривки з власного минулого, розглядав їх, ніби на супутниковій карті, наближав і віддаляв від себе зображення, дивився на нього під різними кутами зору. Ніби прослуховував записані на диктофон розмови, натискаючи на «стоп» у місцях, де не був певен, чи добре все зрозумів, чи правильно сказав, а особливо довго затримувався на тих місцях, які з задоволенням би знищив. Але функції монтажу вві сні, як і в реальному житті, не існувало. Він помітив за собою, що після таких снів-спогадів став значно спокійніше ставитися до своїх вчинків і слів, тепер він усе частіше повертався до них просто з цікавості і перебирав, як світлини в альбомі, його вже не настільки болюче, як раніше, цікавило, чи правильно він сказав чи вчинив, чи можна було б краще і як це виглядало збоку.

Пітагорас

Єдине, що їй не влаштувало тут, це запах тютюну. Так, ніби у порожніх коридорах хтось ховався і чекав, поки Сарона вийде з кімнати, щоб запалити чергову цигарку. Такою вразливою на тютюн вона раніше ніколи не була. А те, що вона не бачила, хто саме курить, викликало сумнів, чи справді вона чує дим, чи це їй лише здається. І ця непевність примушувала ще більше зосереджуватися і принохуватися. Часом їй починало здаватися, що вона чує дим навіть у власній кімнаті. Це нагадало їй епізоди з її першого перебування в Парижі, в гостях у грека Пітагораса, екстравертного молодого філософа з Родосу. Його називали Пітагорас через прихильність до одноіменної анісової горілки, яку він приносив із собою на всі вечірки. Пітагорас цілими днями сидів на кухні помешкання, яке спільно винаймали кілька студентів, і кожному, хто заходив на кухню, детально розповідав про те, як провів день, – коли прокинувся, що робив потім, які має плани на обід чи на вечір. Такий стиль спілкування він називав «середземноморським темпераментом» і описував це досить лаконічно:

– Ти можеш легко вступити з людьми в розмову. Ясна річ, це поверхово, але ти розмовляєш, отримуєш задоволення і йдеш далі.

І, здається, саме це і було для Пітагораса найважливішим. Не тема розмови і навіть не сам співрозмовник, а просто факт регулярного спілкування, можливість щось сказати і почути реакцію на це. Він міг детально розповісти зміст побаченого щойно фільму, не зауважуючи, що співрозмовник відверто нудиться або кудись поспішає. Міг довго розпитувати, що ти думаєш про тих чи інших відомих митців, спортсменів чи політиків, прізвища яких щойно випадково почув по телевізору, і забути їх через п'ять хвилин. А потім з подробицями розповідав про те, як ведеться якимось грецьким знаменитим митцем, спортсменом чи політиком, хоча його про це ніхто не питав, а прізвища цих людей співрозмовник чув уперше або і востаннє. І тільки тепер Сароні спало на думку, що, попри численні розмови з Пітагорасом, вона мало що знає про нього самого, що він значно більше любив розпитувати, ніж розповідати, і ця манера розмови насправді була далеко не настільки поверховою, як могло би здатися на перший погляд. Пітагорас часто випитував її про те, як виглядає життя в Україні, як люди проводять вільний час, що готують, про що спілкуються, порівнював почуте зі своїм досвідом, але цей досвід рідко бував надто приватним. Тільки колись у розмові, коли він вчергове запросив Сарону до себе в гості, на Родос, то випадково обмовився, що у нього в помешканні стоять три двоповерхових дитячих ліжка, на яких можна розмістити чимало гостей. І тон сказаного був таким, що Сарона не наважилася розпитати, звідки у нього ці ліжка і де тепер діти, для яких їх там поставили.

Часом те, що розповідав Пітагорас, втрачало ознаки правдоподібності, бо важко було повірити, що людина з однаковим ентузіазмом може цікавитися такою кількістю різних речей.

Пітагорас знав напам'ять дати днів народжень усіх своїх знайомих і завжди дарував їм подарунки. Йому залежало на тому, щоб справляти людям приємність.

Улюбленою розвагою Пітагораса було екзаменувати знайомих на знання поширених в усіх мовах слів грецького походження:

– Ну скажи, як буде грецькою «душа»? – зустрічав він з порога Сарону, яка від одного вигляду його цигарки змушена була бігти назад, до своєї кімнати, так недобре їй ставало від запаху тютюнового диму. Але вона не хотіла розповісти Пітагорасові про свою проблему. Можливо, сумнівалася, що коли розповість, то він припинить постійно курити і видихати дим співрозмовникові в обличчя. Адже звички змінити не так просто.

– Психе, – казала вона і стійко боролася із бажанням втекти геть.

– А як буде грецькою «любов»? – питав Пітагорас. – Ну, тобто, не тілесне кохання, – щоразу, ставлячи це питання, він плутовся, не вміючи знайти пояснення відмінності поміж еросом і агапе.

Сарона знала правильну відповідь, а заодно розповіла Пітагорасу і свою улюблену історію про ці два грецькі слова, історію від іншої паризької знайомої, художниці Сімони. У сільській школі, де вчилася Сімона, обов'язковими були уроки релігії. І ось одного разу пастор, який викладав релігію, вирішив розповісти дітям про відмінність між еросом і агапе. Третьюкласники дуже нудилися під час цих розповідей, але вчитель чомусь захопився темою і знаходив усе нові й нові приклади, які яскраво демонстрували несхожість цих двох понять. Невідомо, чому йому настільки хотілося поділитися своїми відкриттями з учнями, можливо, він сподівався, що така тематика зробить уроки релігії цікавішими, може, у нього були якісь інші міркування, але протягом кількох місяців на кожному уроці він так чи інакше згадував про це. Аж поки хтось із дітей не розповів про дивну звичку священика батькам. Батьки, ясна річ, стривожилися, поскаржилися куди слід, і пастора звільнили за аморальність. Заступити його було нікому, тож уроки релігії відмінили. Сімона розповідала цю історію неспіхом, театральню карбуючи кожне слово і час від часу затягуючись синім «Голуазом» без фільтра, який вона курила через мундштук із позолоченим краєм. З усіх цигарок Сарона найлегше витримувала запах «Голуаза» без фільтра. Сімоні було уже за сімдесят, і з правого боку спини у неї був невеличкий горб. Але вона зовсім не комплексувала з цього приводу і завжди вбиралася у дуже елегантні сукні вільного крою, а шию загортала шаликами або стильними хустками. Сімона була дуже уважна до всіх побутових деталей, і Сарона часто відвідувала її у дощові чи морозні дні, бо знала, що художниці важко виходити з дому в таку погоду, а вона ніколи не купує більше трьох скибочок пармезанської шинки у єдиній крамниці, в якій, на її думку, можна купувати м'ясо. Щодня виходить по свіжі круасани до сніданку, а потім за багетом на вечерю. І якщо погода їй заважає, то вона радше відмовиться від їжі, ніж від своїх принципів.

Сімона могла витратити годину на декорацію столу, коли Сарона заходила до неї на каву, по декілька разів міняючи горнятка, підставки під горнятка, цукерничку і довго роздумуючи, на яке ж саме еспресо має сьогодні охоту – на еспресо з кардамоном, цитриною чи звичайне.

Сімона сама зауважила, що Сарона страждає від цигаркового диму, перебування у непровітрених приміщеннях і запаху квітів. Квіти, які стояли у вазі кілька днів, ще задовго до того як зів'янути, починали страшенно смердіти. Мабуть, справа була в якихось специфічних добривах, які робили ці квіти витривалішими, бо не в'янули вони справді довго.

Сарона і Сарон жили у невеличкому двоповерховому будиночку на околиці містечка. Вони купили його у спадкоємців бабці, яка прожила тут усе життя, і вирішили не перебудувати, а лише поволі ремонтувати, зберігаючи дух будівлі і пристосовуючись до неї, замість того щоб адаптувати її до своїх потреб. Ця тактика виявилася правильною, і вони відчували це, у будинку була якась особлива, приємна атмосфера, яка створюється тільки у тих будівлях, які зведені з дотриманням якихось знаних лише старим майстрам і сільським людям правил, сформулювати які ніхто з них не вміє, але завжди може з точністю сказати, що саме варто робити, а що не слід. Навіть нові ліжка у кімнатах вони розмістили на тих же місцях, де були розташовані старі. Встановили центральне опалення, але зберегли п'єц, хоча він і забирав багато місця. А час від часу навіть розпалювали в ньому, Сарона любила готувати паляниці з маком. Як вчила її бабця – пісне тісто із квасного молока і борошна, лише трохи солі, а випікати на нічим не змащеній печі, старанно перевертаючи паляниці після того, як вони стануть рум'яними з одного боку. Свіже молоко підсолоджувалося, до нього додавався розтертий із водою мак, а паляниці розмочувалися в молоці. Таємниця смаку цієї страви полягала саме у способі випікання, бо паляниці, приготовані у газовій або електричній духовці, були прісними та нудними

на смак, або ж зовсім неправдоподібними, як ті селянські страви, які часом подають у дорогих ресторанах, декорованих під сільські шинки.

У садку перед входом вони поставили кілька старих швейних машинок, під однією з яких любив спати їхній пес. Мабуть, цим пояснювалося те, що машинки ніхто не зламав і не вкрав.

Справжньою дилемою стали для них вікна. Було дуже шкода міняти дбайливо вистругані віконця, але іншого виходу не було, саморобні вікна були надто нещільними. Ніби в компенсацію за це вони вирішили фарбувати стіни тільки вапном, щороку підбілюючи хату зовні і всередині.

Квітник перед будинком був справою Сарона, він дбайливо добирав сорти квітів, які оточували зільник. Улітку Сарон вирощував усі свої приправи на городі, взимку заставляв підвіконня вазонками базиліку. Зимовими вечорами Сарон часто розпалював у п'єці, відчиняв заслонку і любив спостерігати за тим, як згорають поліна. Дрова він завжди заготовляв сам, у лісі, розташованому за кілька кілометрів від міста.

На вихідні вони часто виїздили кудись у гори. Блукали довкола розвалених замків, розташованих поблизу, а часом їхали у пошуках такої руїни доволі далеко, вишукували по селах старі дерев'яні церкви, вівтарі, розписані відомими майстрами, або ж вівтарі, кілька століть тому перенесені на периферію з котроїсь із міських церков. Селяни, побачивши на богослужінні чужих, часом дивувалися і перешіптувалися, а церковний сторож переважно вдивлявся у них із відвертою підозрою, хоча переживав він, мабуть, не так за ікони чи розписи, як за церковну касу, за збереження якої відповідав насамперед.

Тепер, коли Сарона згадувала це все, спогади вишиковувалися в чергу один за одним, як книги на полиці, їх раптом ставало дуже багато, як буває багато монет, коли починаєш вигрібати їх із кишень зимового одягу під час весняного прибирання, і Сарона відчувала необхідність повернутися до кожного з цих спогадів, хоча б на коротко знову відчутти атмосферу якихось приємних вечорів, проведених біля полум'я в п'єці удвох із Сароном, посиденьок із Пітагорасом та Сімоною, інших епізодів, до яких хотілося б повернутися ще раз подумки. Їй здавалося, що важливо час від часу подумки повертатися до тих чи інших спогадів, ніби стираючи з них пилюку, бо по-іншому деталі можуть поволі вивітритися, ніби парфуми, якими рідко користуються, і поволі у пам'яті залишаться лише дуже загальні, позбавлені конкретики, враження.

Вони з Сароном часто вечеряли при свічках, Сарон готував щось спеціально для них двох, випробовуючи нові рецепти, і дуже хвилювався, коли Сарона повільно куштувала страву, адже від її реакції залежало, чи пропонуватиме він увести страву в меню. Сарона старанно розповідала про свої враження від страви, хвалила, критикувала, намагалася вловити найменші відтінки смаку, куштувала гарячим і трохи охололим, порівнювала, як краще, оцінювала аромат і навіть те, скільки доводиться чекати на приготування, адже і це важливо, аби не зруйнувати святкового настрою, якщо очікування буде надто тривалим, або навпаки, занадто коротким, і ним не вдасться насолодитися. Після цього тесту напруження Сарона спадало, вони пили вино і розмовляли.

Сарон розповідав про кумедних відвідувачів, які боялися замовити тринадцятий столик або вимагали, щоб у меню були подані рецепти страв і калорійність кожного складника, або і таких, що приходили обвішані коштовностями і хутром, здавали їх до гардеробу, а поряд ставили охоронця, якому весь вечір не дозволялося відлучитися навіть у туалет. Деякі з гостей завжди мали при собі натільні пляшечки з горілкою і потай в туалеті запивали ексклюзивні вина міцнішими напоями, щоб не бачила дружина. Інші, витративши на вечерю кілька сотень, потім поспішали на автобус, щоб не витратитися на таксі. В автобусі у них могли витягти гаманець, і наступного дня вони обурено розповідали про кишенькових злодіїв, які в долі з водіями, і про те, що це свинство. У деяких гостей з-під трохи закоротких штанів костюмів від

Армані взимку визирали протерті і не дуже чисті кальсони очевидного базарного походження, а з «ролексів» частково стерлася «позолота» і залишилася на шкірі власника непоміченим зеленуватим осадом. Це було трохи схоже на складання пазлів, коли до описаних офіціантами візуальних портретів Сарон додавав свої кулінарні спостереження. Наприклад, про одного з постійних відвідувачів, який щоразу замовляв асорті з морепродуктів та жаб'ячих лапок, одну з найдорожчих страв, але завжди залишав його неторкнутим, і це дивувало Сарона, аж поки він випадково не побачив на столі у свого лікаря карточку цього чоловіка (замовлення постійних клієнтів приходили на кухню з прізвищами), розкрити на черговому записі. Із запису Сарон довідався, що у цього чоловіка важка форма алергії на усі види морепродуктів.

Чи про іншого, який постійно замовляв цибулевий суп, з'їдав кілька ложок, а потім використовував майже повну тарілку замість попільнички, повертаючи її повною сигарних окурків.

Ще один відвідувач замовляв завжди одну і ту ж страву, спеціально введenu в меню на його прохання і попри заперечення Сарона, який вважав, що смаженому філе хека і фриткам із кетчупом не місце у такому ресторані. Для тих, хто дивувався, побачивши цю страву, в меню зазначалося: на прохання одного з постійних клієнтів. До картоплі з рибою він завжди пив кубинський ром, а на десерт просив какао, зварене на молоці.

Систематичне пригадування

У цій кімнаті Сарона жила на початку свого перебування в готелі. Вона жодного разу не вийшла далі балкона, на якому час від часу курила, а у теплі пообіддя пила каву. Вона не могла б сказати, що їй не випускали з готелю, про таку заборону ніколи не згадувалося, і ніхто ніколи не говорив їй цього прямо. Але кожного разу, коли вона вбрана виходила з дверей своєї кімнати і прямувала до сходів, щось траплялося. Із кімнати навпроти хтось виходив і починав з нею розмову, просив зайти на хвилику випити чаю або переглянути разом фільм. Часом на сходах перед нею виростав хтось із персоналу, і з'ясовувалося, що їй потрібно терміново зайти до кабінету адміністратора. Вона заходила до сусіднього номера, до кабінету адміністратора, на черговий огляд до стоматолога, підписати якийсь документ, і щоразу після такої випадкової затримки на неї чомусь нападала страшена втома, і вона мовчки, без нічиєї підказки, поверталася до себе в номер, роздягалася і вкладалася спати. Вона не відчувала якогось дискомфорту від того, що не буває на вулиці, навпаки, відтоді, як потрапила сюди, постійно перебувала у стані якоїсь незвичної душевної рівноваги, гармонії. Усвідомлювала, що повинна збагнути якісь дуже важливі для себе речі і поки не збагне, потрібно робити все так, як вимагають того від неї обставини, повільно плисти за течією й уважно роздивлятися все, що трапляється дорогою. Це значно важливіше безрезультатних спроб бунту.

Увесь цей час вона багато пригадувала. Точніше, пригадувала вона постійно, це стало її єдиним і найважливішим заняттям. І попри таку інтенсивність пригадування, спогади не вичерпувалися, а, навпаки, ставали все детальнішими і цікавішими. Щодня їй вдавалося дійти у цих спогадах до найбільш віддалених у часі і дрібних епізодів, про важливість яких вона ніколи б не здогадалася у той момент, коли довелося це пережити, як не повернулася б до цього, якби продовжувала жити у своєму попередньому ритмі, заклопотаному і сповненому другорядних побутових дрібниць. Часом їй здавалося, що ці спогади є єдиною причиною її перебування тут, що цей її шанс пригадати все і приведе її до усвідомлення тої важливої речі, збагнути яку вона повинна, інакше її перебування тут не матиме жодного сенсу. Їй зовсім не бракувало подій у її теперішньому житті. Навпаки, здавалося, що будь-яка зайва подія могла би все зіпсувати, відволікти від спогадів. Їй почало здаватися, що пам'ять уже ввібрала у себе максимально можливу кількість інформації і просто не здатна засвоїти більше, тому тепер їй достатньо просто пригадувати і по-новому оцінювати пережите. І тільки коли вона відсуне на задній план усе другорядне, яке поступово зникатиме з пам'яті, з'явиться місце для чогось нового. Це трохи нагадувало порядкування у шафі, коли улюблений і нещодавно модний светр раптом перестає бути актуальним і з найзручніше розташованої полиці перемандрує на віддалену, а згодом і взагалі викидається у смітник.

Їй ніколи раніше не доводилося впорядковувати спогадів. Вона ставилася до них трохи так, як сім'я, у спальні якої вони ночували дорогою до готелю, ставиться до своєї вітальні, як до чогось дуже важливого, але тільки символічно присутнього у щоденному житті. Спогадами обмінювалися під час вечірок із друзями, під час розмов із Сароном, за склянкою вина, спогади часом допомагали вбити час чекання, подорожі чи безсоння. Здавалося, вони завжди поряд, класифіковані за важливістю, і зовсім не потрібно зусиль, аби відділяти суттєві враження від дріб'язкових і не вартих пригадування.

Тепер вона усвідомлювала, що хаотичність і недокладність, з якою вона відтворювала власне минуле, була не випадковою, і навіть важливо було пригадувати хаотично, бо тільки так у пам'яті спливали найменші подробиці, які у момент, коли все це відбувалося, проминули непомітно, а тепер, із відстані часу, здавалися найцікавішими, і було б шкода втратити їх.

Раніше вона рідко знаходила час на пригадування і навіть на звичайне обдумування пережитого чи прочитаного. Час летів надто стрімко і був заповнений надто щільно. Або ж вона

не вміла правильно розподілити цей час. Прочитані книги переважно відразу ж відкладалися вбік, і вона тішила себе ілюзією, що завжди зможе повернутися подумки до своїх вражень і легко відтворити їх. Згодом вона не раз ловила себе на тому, що не може пригадати той чи інший епізод, бо у пам'яті залишилося саме лише відчуття про те, яким було її враження – сильним і позитивним, сильним і негативним, або ж невиразним і не вартим уваги, але сам епізод, його конкретні деталі зникали безслідно, залишалися тільки нічим не підтверджені епітети, які розсипалися, мов пісочні замки, вартувало лише наблизитися до них і спробувати відтворити в пам'яті, чого саме вони стосуються. Тепер це здавалося їй несправедливим, бо у такому пригадуванні найкращі з пережитих моментів, прочитаних книг, побачених фільмів, картин і фрагментів почутої музики прирівнювалися до найгірших або і до зовсім другорядних, від них залишався лише короткий плюс або мінус, схожий на позначку навпроти прізвища у списку, за яким перевіряють присутність на лекції.

Її теперішні спогади також були хаотичними, ніяк не впорядкованими ні хронологічно, ні за важливістю подій, але у цій хаотичності був певний сенс, Сарона відчувала це, хоча і не змогла би пояснити, в чому саме полягав цей сенс. Деякі спогади поверталися до неї кілька разів, аж поки їй не вдавалося збагнути, чому саме котрась із пригаданих деталей така для неї важлива.

Наприклад, сцена дорогою до летовища. Четверта ранку. Сарона біжить на метро, щоб встигнути на літак. На площі щось перебудовують, і вона не може знайти вхід у метро і тут бачить, що назустріч їй іде чоловік, перший перехожий, якого вона зустріла протягом півгодинної прогулянки від готелю. Аби не витратити часу, вона питає, як пройти до метро, він пояснює і відходить, а через кілька кроків раптом знову гукає її. Сарона озирається.

– Слухай, – каже чоловік. – Я подумав, у мене ключі від машини, куди тобі їхати, давай підвезу.

– Ні, дякую, мені далеко, – відповідає вона і заходить у метро.

Мабуть, цей ефект викликаний напівсонною свідомістю, податливою до фіксування вражень, бо інакше Сароні важко пояснити, чому цей епізод так їй запам'ятався і часто пригадується. Вона вже навіть не пам'ятає, скільки років тому це трапилося і в якій саме країні, де за кордоном, це точно. Але сам діалог досі інтригує її. Вона ніяк не може збагнути, чому чоловік раптом запропонував їй підвезти? Чому вона відмовилася? І якщо припустити, що він справді запропонував просто так, у пориві якихось власних, невідомих їй емоцій, а не спокушений можливістю вуличного флірту о четвертій ранку, то чи дійсно цей епізод вартує аж таких тривалих роздумів про нього. Чи взагалі вартує роздумувати над емоціями? Чи можливо це? Чи потрібно? І чого від цього більше – користі чи шкоди, адже роздуми часто вбивають спонтанність, таку важливу у всьому, що стосується емоцій.

Часом їй здавалося, що цієї попередньої фази життя ніколи не існувало. Вона надто далеко відсунулася назад у спогадах і була захищена за дуже чіткою цезурою, яку не завжди вдавалося переступити. Сарона часто ловила себе на думці, що зовсім не пригадує обличчя своїх однокурсників, хоча від навчання в університеті її відділяє лише трохи більше десяти років. Навіть деякі обличчя однокласників пригадувалися з більшою виразністю, ніж студентські часи.

Тут, у готелі, Сарона почала детальніше пригадувати свої перші студентські роки. Ці спогади були дуже вибірконими і почалися із запахів. Вона дуже добре пам'ятала, як пахли старі меблі в університетських аудиторіях, угрузлою в лак пилюкою, старими олівцями для креслення, ще тими, з червоного дерева і з дуже м'яким стержнем, розлитим на підлогу чорнилом із авторучок. У цих аудиторіях ніколи не смерділо, навіть коли на пару сходилася сотня

першокурсників, які щойно повернулися з уроку фізкультури. Мабуть, так було через високі стелі та вікна і через те, що все тут було з дерева, бруд залишався на його поверхні, і провівши долонею по парті, потім ще довго можна було відчувати на шкірі маслянистий залишок із тим самим специфічним столярським запахом, який вже через півроку міцно в'їдався в одяг. Але звикнути до цього запаху настільки, щоб перестати його відчувати, Сарона так і не змогла.

Пари фізкультури чомусь завжди були нульовими, на них Сароні доводилося спершу довго добиратися повільними ранковими трамваями, а потім проходити навпростець через старий цвинтар. У паркані цвинтаря навіть була спеціальна дірка, зроблена її попередниками навпроти трамвайної зупинки. Взимку о восьмій ранку на цвинтарі було ще темно, і ця прогулянка відлякувала багатьох, тому пари фізкультури мали найвищий відсоток прогулів. На другому курсі Сарона навіть заходила за однокурсницею Тетяною, бо та боялася сама ходити через цвинтар, хоча фізкультура їй подобалася. Сарона завжди приходила до Тетяни пунктуально і чекала в коридорі, поки подруга метушилася по квартирі, виконуючи повторювані з дня в день дії. Вона щедро доливала води з-під крана до свого занадто гарячого чаю, відсorbувала ковток, ігноруючи нарікання матері про те, що змішувати кип'ячену воду із сирію шкідливо, потім натягувала колготи, які від поспіху майже завжди дерлися, і доводилося шукати в шафі нові. Тоді хапала сумку, запихала одну руку в рукав пальта і, тримаючи в руках шапку, вибігала слідом за Сароною на сходи. Дорогою вона ще довго щось підтягувала і заціпала, пудрила носа і зачісувалася, щоб потім, після фізкультури, з такою ж старанністю змити весь макіяж разом зі спортивним потом і знову підпудрюватися і підфарбовуватися у трамваї, тепер уже дорогою на наступні пари.

Тетяна у дитинстві займалася художньою гімнастикою, і мабуть, саме тоді її гнучке тіло навчилося приховувати свою силу. Вона була худенькою і тендітною, здавалося, зараз її понесе вітром, постійно хотілося підтримати її і допомогти нести сумку, хоча насправді це враження було оманливим, Тетяна мала в руках значно більше сили, ніж Сарона, легко підтягувалася більше 30 разів і виконувала вправи для біцепсів із десятикілограмовими гантелями.

Сароні подобалося повертатися з фізкультури навесні або восени, коли зацвітали дерева на цвинтарі. Вона любила зупинятися і розглядати старовинні гробівці, за якими ніхто не доглядав, і щороку на них можна було зауважити невеличкі метаморфози. Вона розглядала літери, які зникали майже на очах, здогадувалася про зміст напівзатертих написів чудернацькими готичними літерами, дивувалася тривкості каменю і відчувала легку меланхолію цієї зникомості, у якій крім сумного було і щось дуже природне, логічне. У кожному разі, якби їй довелося вибирати поміж таким меланхолійним і напіврозваленим цвинтарем і старанно вичищеним, упорядкованим і заметеним, вона однозначно і по-декадентськи віддала би перевагу першому. Найчастіше вона зупинялася перед двома могилами початку XIX століття. На одній був досить невеликий нагробок із каменя, схожого на граніт, із залишками чоловічого портрета, контури якого ще можна було роздивитися. В епітафії дружина старанно перерахувала всі регалії покійного чоловіка, генерала, який міг загинути, судячи з дати, у наполеонівських війнах, але сама залишилася анонімною і «люблячою». А навпроти цієї скромної, але тривкої могили був зведений справжній кількаметровий пантеон із червоної цегли, з вікнами і навіть вітражами. Великий фронтон із довгим траурним написом «Коханій дружині від чоловіка», а потім три рядки регалій самого чоловіка, дружина ж знову залишилася анонімною, навіть без дати народження, тільки з датою смерті. Такі цвинтарні лекції зі специфіки статевої психології і звичаєвості минулих століть вганяли Сарону в мрійливий меланхолійний настрій.

Окремі лекції, як і окремих професорів, пригадати було значно важче. За винятком хіба що курсу з психології, який читала пані Людмила. Чомусь всі називали її просто пані Людмила, ніхто не звертався по батькові. Її прізвища Сарона пригадати також не змогла. Пані Людмила була знаною у всьому університеті, і не лише тому, що психологія чомусь вважалася обов'язковим предметом як у гуманітаріїв, так і на технічних факультетах. Сарона не мала нічого проти

такої обов'язковості, їй подобалася психологія. Але пані Людмила вклала у це поняття щось дуже своє, не схоже на конвенційні трактування. Сарона відвідала лише кілька її лекцій, про що тепер шкодувала, бо не мала повного уявлення про систему поглядів цієї жіночки. Пані Людмила закручувала своє довге волосся у класичну вчительську «дульку» і завжди куталася у велику хустину з червоно-зеленими квітами і люрексом. Куталася не вона одна, в університетських стінах із товстими мурами навіть у літню спеку бувало прохолодно, але такої кічової хустини і настільки старомодної навіть на ті часи «дульки» не було більше ні у кого з викладачів. Цим педагогічний склад університету вигідно відрізнявся від шкільних вчительок.

На першій же лекції пані Людмила намалювала на дошці щось на зразок людського скелета, її малюнок нагадував дитячий. Десь у ділянці живота вона поставила хрестик, від нього вбік провела риску і написала під рискою «душа».

– Душа – центральне поняття людської психіки, – диктувала пані Людмила, а помітивши, що розгублена аудиторія не конспектує, повторила: – Записуйте: Душа тире...

Зловивши на собі суворий погляд пані Людмили, Сарона записала: «Душа людини вірить у Бога, і саме вона є елементом зв'язку між Богом і людиною. Щось на зразок пошти. Якщо ви хочете звернутися до Бога, вам необхідно знати, де саме знаходиться душа».

У такому ж стилі відбувалися всі лекції пані Людмили, на більшість із яких Сарона не ходила. Але здати іспит у неї виявилось зовсім не просто. На іспитах пані Людмила вимагала від кожного дуже детального вказання місця, де саме у людини знаходиться душа, і приблизні малюнки її не влаштовували. Рекордом став один із курсів філологів, де іспит зі 100 чоловік з першого разу здали тільки 10. Саме ці десять і були єдиними, хто ходив на пари пані Людмили.

Сарона вже не пам'ятала, чи вдалося їй здати іспит і з якої саме спроби, але пані Людмила виявилася однією з небагатьох викладачів, хто залишився у її спогадах.

Через якийсь час вона отримала першого листа від адміністрації.

Шановна пані!

У відповідь на ваше клопотання раді повідомити про перше розширення ваших повноважень. У разі втрати попереднього листа ще раз дозвольте подякувати, що ви погодилися виконувати запропоновані вам обов'язки і виявили таку старанність.

Сподіваємося, умови вашого проживання та побуту задовільні.

З найкращими побажаннями. Дирекція.

Наступного дня її перевели до просторішої і світлішої кімнати поверхом вище, і цього ж дня вона вперше вийшла з готелю. Під час першої своєї прогулянки околицями готелю Сарона хвилювалася. Це було незвичне хвилювання, бо воно, як і все тепер у її житті, було цілком позбавлене подиву. Вона сприймала усе побачене ніби само собою зрозумілі речі, про існування яких завжди здогадувалася, а ось тепер побачила на власні очі. А хвилювання її було пов'язане з цілком новим відчуттям добре знаних і не зауважуваних колись речей – відчуттям на шкірі, коли її лоскоче легенький вітерець, шурхотом піску під ногами, краплями дощу в долонях, запахом довколишнього лісу.

Готель розташувався посеред густого і доволі негостинного лісу, в якому можна було знайти лише кілька приємних для прогулянки стежок. Одна з них вела до цвинтаря, доволі дивного, бо більшість могил на ньому ще порожні, але на плитах написані імена, прізвища і дати народження майбутніх мерців. Найближче до входу, оточена окремим ланцюгом, була розташована могила, на плиті якої імені не було. Побачивши цю могилу, Сарона чомусь відчула себе незатишно і повернулася назад до готелю на ватяних ногах, роздягнулася і відразу ж лягла спати. Їй снилося, що вона щодня ходить на цвинтар, намагаючись не пропустити момент, коли на порожньому надгробку з'явиться її власне ім'я і дата смерті, але їй постійно щось

заважає дійти до цвинтаря – то раптова негода, то хвороба, то зміна настрою. Прокинувшись наступного дня, вона зрозуміла, що і справді тепер постійно ходитиме до цвинтаря. Зрештою, місць для прогулянок тут було обмаль.

Вона розуміла, що лист від дирекції і розширення повноважень якось пов'язані, мабуть, тепер час від часу вона отримуватиме ще більші повноваження, а рано чи пізно отримає повноваження необмежені.

Вночі вона прокинулася від раптового усвідомлення. Ланцюг, уся справа в ланцюгу. Це такий самий ланцюг, який давно, ще у часи її глибокого дитинства, лежав під ліжком.

Перший сегмент ланцюга прийшов поштою, коли батько приїхав із заробітків додому на кількатижневий відпочинок. Побачивши поштове повідомлення про посилку, мати здивувалася, і дорогою зі школи вони з Сароною зайшли на пошту. Пакунок виявився невеликим, але надзвичайно важким. Він з усіх боків був обліплений американськими поштовими марками, а в кутку пакунка нерозбірливими каракулями була написана адреса. Мама довго вдивлялася у літери, поки змогла розпізнати прізвище вуйка Стефка. Сарона пригадує, як важко їм було нести пакунок, врешті вони розплутали щедрий клубок шнурівок і волочили загорнутий у поліетилен вантаж за собою по снігу.

Вуйко Стефко багато років назад якимось хитрим способом утік до Канади. Його мати, пані Стефа, жила у сусідній хаті, біля Сарониної баби і діда. Батько вуйка Стефка загинув на війні, а він уже багато років регулярно надсилав матері пакунки з аспірином, кавою і ангоровими светрами. Аспірин і каву пані Стефа роздавала знайомим і сусідам, а светри, чомусь всі до єдиного яскраво-рожеві, дбайливо складала на горищі, де ними ласувала міль. Але дбайливість єдиного сина дуже її зворушувала, і вона могла годинами розповідати, який Стефцю молодець.

Вуйко Стефко працював на будові, де з ним трапився нещасний випадок, внаслідок якого він майже зовсім втратив слух. Відтоді фірма виплачувала йому щедрю пенсію, на яку вони з дружиною купили собі будиночок за містом, а потім дружина також покинула мити посуд у великому ресторані, чим раніше заробляла на життя. Дружину звали Люська, і вона також була з бабиного села, втекла до Канади разом із вуйком Стефком. Дітей у вуйка Стефка з Люською не було.

Що два роки вуйко Стефко і Люська приїздили на село, і ці відвідини не припинилися і після смерті пані Стефи. Вони завжди заздалегідь попереджали про свій приїзд і у чітко встановленій і назавжди закріпленій послідовності, яка відповідала суворій, хоча й оберненій ієрархії родинних зв'язків, відвідували спершу сусідів, далі далеких родичів, потім брата Люськи, який був єдиним їхнім близьким родичем, бо батьки її давно померли.

До їхнього візиту мама Сарони завжди готувалася заздалегідь і дуже переживала, чи сподобається закордонним гостям її частування. Вона навіть мила вікна і робила в домі генеральне прибирання, яке називала «справжніми порядками», на відміну від буденних, щотижневих, «порядків» звичайних, які робилися не так ретельно. Їй хотілося, щоб усе в їхньому скромному помешканні виглядало хоч трохи респектабельніше.

Спершу Стефко і Люська відвідували дідуся з бабусею, і бабуся ставилася до візиту не менш відповідально, тож матері доводилося допомагати робити «справжні порядки» ще й у бабусі. Вони кілька разів збиралися на поважні наради, складали список справ, які потрібно залагодити перед візитом, вигадували меню, розподіляли обов'язки. Бабця завжди пекла пляцки на обидві гостини, мати варила холодець, бо вважалося, що у неї він виходить прозорішим і смачнішим, а бабчині пляцки було легше транспортувати, ніж крихкі і вишукані, прикрашені саморобними цукатами і фруктами, материні торти, які так любила Сарона. Ясна річ, мати все одно пекла як мінімум один торт, адже гості обов'язково «вступлять» і до неї. Окрім холодцю, кількох салатів та закусок, обов'язково було ще кілька видів гарячого, борщ і

десерт. А тоді вже пляцки і фрукти з кавою. На десерт бабуся готувала галяретку, а мати – чорнослив з вершками, начинений волоськими горіхами. Ясна річ, що звиклі до безхолестеринного дієтичного харчування гості не могли подужати і десятої частини пропонованого їм меню, але широкий асортимент страв був справою престижу, тож зменшувати їх кількість бабця з мамою не збиралися.

Вуйко Стефко попри слуховий апарат мало що чув і тому під час розмов із сусідами і кривними переважно лише кивав з поважним виглядом, а Люська з року в рік дивувалася, як дивно, що ні у бабці, ні у мами немає машинки до чищення бульби, це ж бо так зручно, а ще дивніше пити зі склянок, вимитих вручну, а не в посудомийці, вони виглядають такими брудними. І взагалі дуже важко подорожувати в Україні, навіть легені не витримують, таке тут важке повітря. Після години такої світської конверсації і напруженої мовчанки гості залишали на столі кількадесят долярів, ніби чайові в ресторані, і прощалися. Інколи вони ночували у мами, і тоді обов'язково «забували» якісь свої особисті речі, які також мали би розцінюватися як ненав'язливі і дуже вартісні подарунки із «Заходу». Так у матері назбиралася ціла колекція нейлонових нічних сорочок Люськи, білих шкарпеток вуйка Стефка, два яскраво-рожевих ангорових светри, точнісінько такі, що їх свого часу отримувала в «пачках» мати вуйка Стефка, кілька велетенських банок аспірину і майже повна коробка з тальком, яку вуйко Стефко забув у туалеті.

Мамі також час від часу приходили «пачки» від вуйка Стефка і Люськи. У цих пачках крім традиційного вже аспірину було щоразу по дві-три вечірніх сукні та мешти на високих обцасах. Сукні були голубі, помаранчеві або фіолетові, завжди 53-го розміру. А взуття – точно в тон, але 36-го розміру. Мама все життя носила одяг 40-го, а взуття 39-го розміру, та і навряд чи знайшла б, куди ходити у таких сукнях, тож завжди віддавала їх дівчатам на одяг лялькам. Тканини вистачало не лише на всіх ляльок, а й на самих дівчат. Час від часу вони просили маму сусідської дівчинки перешити котрусь із суконь, і потроху в них назбиралася ціла модельна колекція, покази якої вони влаштовували з нагоди дитячих уродин та інших сімейних урочистостей. Це завжди проходило дуже весело, і Сарона досі зберігає кілька суконь як найкільоровіші згадки свого дитинства.

Але того разу в «пачці» були явно не модельні сукні. Коли вдома вони не без зусиль розірвали важезний пакунок, з нього випав сегмент товстого ланцюга. Метал глухо стукнув об підлогу, всі аж здригнулися. Мати з батьком Perezирнулися і почали уважно оглядати папір у пошуках пояснень, але в пакунку не було ні листа, ні листівки, ні навіть традиційної пачки аспірину.

Батько спершу запропонував викинути ланцюг, але мати вмовила його почекати, бо ж раптом вуйко Стефко приїде і спитає, де його ланцюг. Переслати такий тягар поштою, мабуть, коштує немалі гроші.

Після того надійшло ще чотири чи п'ять пачок із такими ж грубезними сегментами ланцюга, щоправда, форма кілець постійно змінювалася, мінялися і відтінки сріблястого кольору, в який був пофарбований ланцюг. Сарона з матір'ю терпляче волочили тягарі з пошти, пристосували для цього візок, яким возили на базар мішки бабиної цибулі. Продавати цибулю їм доводилося після того, як закінчувалися прислані батьком гроші. Ланцюг спершу склали під ліжком Сарони, а потім виволочили на горище.

Якогось вечора задзвонив вуйко Стефко, що само по собі було незвичним, адже він через свою глухоту рідко користувався телефоном. А Люська вважала, що такий зв'язок надто дорогий, тому віддавала перевагу коротким вітальним листівкам на Різдво і на Великдень. Вуйко Стефко довго щось кричав у слухавку, яку здивована і перелякана мати відставила від вуха на безпечну відстань, і з його плутаного монологу поволі прояснялося, що цим ланцюгом він хоче обгородити могилу матері, але ніяк не може визначитися з остаточним дизайном, замовляє то

одній фірмі, то іншій, а вони «гроші дерут, а ніц не роблет», але то все не важливо, він не має наміру заощаджувати на такій потрібній справі.

Тому хай ланцюг поки що лежить у нас, а коли приїде батько і вже будуть усі сегменти вкупі, то вуйко Стефко теж приїде, і вони разом віднесуть ланцюг на цвинтар і зроблять «все як тре».

Після цього минуло кілька років, надійшло ще з десяток пачок, Сарона поїхала вчитися до іншого міста, а одного разу, коли вони з мамою пішли на цвинтар поприбирати на могилах бабусиноного брата і його дружини, як це робили щороку, Сарона ще здалеку побачила монструальну конструкцію на могилі матері вуйка Стефка. Окрім масивного ланцюга, могилу оздоблював ще мармуровий пам'ятник, який зображав стареньку в хустці і з котом на колінах. Голови жінки і kota були непропорційно великими, а очі моторошно вираженими. Цей пам'ятник кидався в очі з будь-якого куточка невеликого сільського цвинтаря. Він сильно контрастував із рештою могил, був якимось чужорідним тілом посеред цих простих неструганих дерев'яних хрестів, живих квітів, тінистих дерев. Якщо раніше Сарона любила бувати «на могилках», як називала цвинтар бабця, ставлячи наголос на «о». Тут було дуже сонячно і зовсім не моторошно, як це часто буває на інших цвинтарях. Сароні подобалася простота дерев'яних хрестів, які виготовляв єдиний сільський столяр, а перед ним – його батько і дід, які теж були єдиними сільськими столярами. Але тепер атмосфера тут змінилася. І що саме в ній змінилося, Сарона зрозуміла лише згодом, через кілька років, коли моду на монструальні пам'ятники та ланцюги почали наслідувати інші родичі померлих, переносючи до села стилістику сучасних цвинтарів, моторошних і потворних у своїй випнутій напоказ безлико́сті.

Потреба дистанції

Все почалося з роздратування, причини якого їй досить складно було пояснити і яке охоплювало її несподівано, у ситуаціях, що досі видавалися цілком звичайними і не викликали якихось особливих емоцій. Наприклад, у невеличких чергах, коли Сарона заходила на пошту і ставала за кимось, терпляче очікуючи, коли касирка виконає трудомістку операцію, необхідну для придбання конверта, надсилання рекомендованого листа чи оплати послуг. Численні заповнені вручну бланки, тривалі маніпуляції на старенькому комп'ютері, зникання кудись у нетрі підсобки, вишукування у потаємних шухлядах менших і більших поштових марок, печаток, усе нових і нових бланків. Сарона ставилася до цього насиченого одночасно флегматичністю і агресією світу зі співчуттям і повагою, намагалася не нервуватися в очікуванні, бо ж касирки ні в чому не винні, не вони вигадали цей складний паперовий космос. У котрийсь із моментів такого очікування обов'язково мусив з'явитися хтось третій і цим створити вже справжню чергу. Цей третій чомусь обов'язково ставав надто близько до Сарони, примушуючи її напружитися від неприємної близькості, яка порушувала її приватний простір і нав'язувала необхідність вдихати різкі аромати несвіжої білизни, вчорашнього перегару, борщу з часником чи навіть валер'янки, але найгіршим було не те, приємним чи огидним був запах, а ця вимушена близькість. А також загадковість мислення людини, яка підходить упритул, хоча поряд є стільки вільного місця. Цікаво, що саме тут є визначальним – ілюзія, що черга рухатиметься швидше, якщо буде щільнішою, чи страх втратити своє місце у цій черзі. Якщо Сарона відступала на півкроку вбік, черга за нею тут же просувалася на півкроку вперед і займала частину її, Сарониного місця, на якому вона щойно стояла і з якого зовсім не збиралася поступатися, а навпаки, хотіла збільшити територію свого особистого простору. Тепер у цьому мовчазному, позірному флегматичному поєдинку з'являлася агресія, – Сарона відчувала, що варто їй поступитися ще хоча б міліметром, і вона ризикує помінятися місцями з тим, хто позаду, і часом таке рішення навіть видавалося їй не позбавленим рації, у кожному разі, так вона позбавила б себе цієї нервової напруги, цього погляду собі в спину, сповненого злості тільки за те, що Сарона випадково опинилася на крок попереду, цієї готовності піти на конфлікт всього лише задля мінімального просування в черзі.

Зберігання дистанції раптом почало видаватися їй дуже важливим для почуття комфорту, і її дивувало і дратувало, коли люди довкола не розуміли цієї потреби. Вона почала відчувати брак спеціальних ліній на підлозі, за які не дозволяється переступати відвідувачам, що стоять у черзі, аби той, хто розмовляє зі службовцем у віконці, не відчував дискомфорту й агресивного дихання в спину. Мабуть, справа була саме в цій лінії, у щедрому метрі, який вона давала першому в черзі на те, аби спокійно залагодити свою справу, а також спонукав усю решту черги розсердитися, не вести напруженої боротьби за кожен сантиметр вільного місця. А можливо, справа була просто у відмінностях в уявленні про комфорт, можливо, для когось створювала комфорт саме така тіснява і близькість сусідського ліктя, комфорт специфічний, трохи інтимний і не дуже пристойний через цю відчужену й анонімну інтимність.

Або йшлося взагалі не про це. А, наприклад, про зосередженість. Якщо дуже сильно зосередитися на якійсь конкретній меті, скажімо, якнайшвидшому відправленні рекомендованого листа, і всі свої думки підпорядкувати тільки цьому, то, мабуть, усі інші речі відійдуть на другий план, і на такі дрібниці, як співвідношення комфорту і дистанції у черзі, просто не залишиться ні часу, ні сил. Мабуть, так можна прожити усе життя, ривками просуваючись від однієї дуже конкретної і важливої мети до іншої, зціпивши зуби і відганяючи від себе все другорядне і непотрібне, героїчно долаючи труднощі і рідко переводячи подих на бігу. І це навіть міг би бути цікавий, хоча і трохи одноманітний досвід сприйняття дійсності у кількох

основних кольорах і аспектах. Навряд чи до їх переліку могло б потрапити щось таке цілковито протилежне цій побутовій аскезі, як комфорт.

Або це був би зовсім інший комфорт, комфорт важко здобутих побутових зручностей, дорогого одягу, ремонту і засобу пересування, які служать більше для підтвердження того чи іншого статусу, аніж для задоволення дійсно важливих потреб. Адже коли дороге і зручне взуття вбирається лише по святах, то використовуються радше його декоративні переваги, ніж функціональні. Хоча специфічний психологічний комфорт досягається і тоді, коли щодня носить не якісне і незручне, зате дешеве взуття, бо таким чином створюється ілюзія власної ощадливості, а отже, і недаремності затрачених на заробляння грошей зусиль. Можна розглядати таку псевдоощадливість як перемогу комфорту, створеного напоказ, над комфортом для себе, перемогу статусу над функціональністю. Але можна побачити у такій добровільній аскезі і щось філософське, наприклад, намагання боротися зі швидкоплинністю людського існування, хоча б і в такий примітивний спосіб, як створення ілюзій.

Колись такі роздуми видалися б їй не вартими уваги дрібницями, але тепер вона переважно думала над речами, які раніше вважала не вартими уваги, або, принаймні, не настільки важливими. Наприклад, про вирази облич. Скажімо, обличчя людей у транспорті переважно напружені і зосереджені на чомусь невидимому, мабуть, на якомога швидшому досягненні мети, так ніби вони здатні на це вплинути. Суворі і зосереджені люди з обличчями, на яких посмішки не з'являються просто так тільки тому, що хтось звертається до них, чи самі вони до когось звертаються. Люди втомлені і роздратовані о кожній порі дня, люди, які не знають, як виглядають збоку, мабуть, через те, що всюди так мало дзеркал. Якби дзеркал було більше і кожен міг би несподівано наштовхуватися на своє власне обличчя хоча би тричі на день, люди б лякалися самі себе і посміхалися б частіше. Спершу несміливо і кривувато, далі впевненіше, а потім звикли б. І справа тут навіть не у наявності чи відсутності причин на поганий настрій, це просто справа звички і потреби бачити довкола себе привітні й усміхнені обличчя. Так здавалося Сароні, і їй було дивно, чому вона не помічала цього раніше і чому це не стало такою ж очевидністю і для інших. Із Сарони навряд чи вийшов би добрий педагог, вона ніколи не відчувала приємності, коли пояснювала комусь те, що добре знала сама. Навпаки, це дратувало її і викликало відчуття втраченого часу, її часто дратувало те, що люди не розуміють очевидних речей. Хоча вона й усвідомлювала безглуздість такого роздратування. Мабуть, вона також не усвідомлює якихось очевидних для інших речей або усвідомлює їх занадто пізно, але засуджувати себе за те саме, за що засуджуєш когось, було не просто. Тут потрібна вже якась зовсім інша дистанція до себе і до світу.

Читання

Сарона завжди багато читала. Вона відчувала у цьому фізичну потребу. Їй складно було розслабитися після важкого дня перед телевізором, як робила це переважна більшість її знайомих і навіть Сарон. Йому, аби відпочити, достатньо було якийсь час просто сидіти і перемикаючи канали, не особливо зосереджуючись на побаченому. Це викликало у нього якийсь трохи схожий до гіпнотичного стан, бо так він сидів до пізньої ночі, а вранці, невиспаний, не міг збагнути, навіщо витратив стільки часу і що взагалі дивився. Сароні це було дивно, але Сарон дратувався, якщо його в такі моменти намагалися відірвати від телевізора, раціональні аргументи на нього не діяли, і Сарона поволі звикла до цього ритуалу вечірнього втикання в екран і ранкових шкодувань за втраченим часом. Її телебачення зовсім не заспокоювало, навпаки, дратувало. Вона витримувала перед телевізором зовсім недовго, якщо не потрапляла на хороший фільм чи цікаву передачу. Жарти знайомих, у яких обігрувалися актуальні рекламні слогани, залишалися для неї незрозумілими.

Щоб заспокоїтися і розслабитися, їй потрібна була книга. Причому часто цей механізм був дуже схожий на телеузележність Сарона. Вона не могла читати серйозних книг, коли була втомлена, і бралася за те, що лише розважало і допомагало приємно провести час. Швидко ковтала легкостравні тексти і вже незабаром не могла згадати навіть того, чи вже читала колись цю книгу, перебираючи новинки на полиці у пошуках нового читива. Неперетравлена за день інформація нагромаджувалася в голові і вимагала спокою та впорядкування, але для цього не було часу, а інколи і потреби, тож залишалося тільки якомога швидше забути весь той непотріб. Бездумне поглинання тексту чи рухомих зображень було потрібне тільки для того, аби витіснити попередній, нагромаджений за день спам.

Причому тут не спрацьовував механізм зміни занять, чергування розумових навантажень з фізичними, а легших розумових навантажень із складнішими для підвищення ефективності. Насправді все було зовсім навпаки і залежало від того, як почати день і чим його заповнити на самому початку. Саме це ставало вирішальним. Вартувало вранці зайнятися дріб'язковою біганиною, і вже до полудня відчувалася якась інтелектуальна блокада і нездатність зосередитися чи засвоювати нову інформацію, зате залишалося достатньо енергії, аби цілий день пробігати, залагоджуючи справи, які давно відсувалися в довгий ящик. І навпаки, якщо почати вихідний день читанням хорошої книги, то можна просидіти над нею до глибокого вечора, і не виникне бажання зайнятися якоюсь хатньою роботою чи перейти на легше читиво. Настрій дня виникав не у ній самій, а підхоплювався нею зовні, і все залежало від якихось невловимих ранкових миттєвостей, закономірність яких їй так і не вдалося збагнути.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.